

A végrendeletek története a XVII–XIX. században

Hatos Hajnalka

Témavezető: Dr. Révész T. Mihály tanszékvezető, egyetemi docens

Dr. Barna Attila egyetemi adjunktus

*„Ilyen az ember. Egyedüli példány.
Nem élt belőle több és most sem él,
S mint fán se nő egyforma két levél,
A nagy időn se lesz hozzá hasonló.”*

Kosztolányi Dezső: Halotti beszéd

I. Bevezetés

Dolgozatomban a végrendelezés XVII–XIX. századi történetét szeretném bemutatni. A végrendelezés szabályain kívül konkrét végrendeleteket is láthatunk. Híres emberek, férfiak, nők, házas emberek, egyházi személyek végakarátát egyaránt megtalálhatjuk írásomban.

A téma azért keltette fel az érdeklődésemet, mert polgári jogból az öröklés volt a kedvenc témaköröm, és azon belül a végrendelezés formái, jellemzői. A történeti vonatkozások vizsgálata közel áll hozzám, korábban neveléstörténeti kutatómunkát már végeztem.

A dolgozat előkészítése során alkalmazott módszereim a szakirodalom feldolgozása, az internet erőforrásainak felhasználása és a levéltári kutatás, valamint személyes találkozás és interjú végrendelet kutatással foglalkozó szakemberrel voltak. A Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár, a Győri Egyházmegyei Levéltár, a Soproni Evangélikus Gyülekezeti Levéltár, a Csornai Premontrei Rendí Levéltár, a Mihályi Plébánia Hivatal eredeti XVII–XIX. századi dokumentumait tekintettem meg.

Igazán hatékonyan a levéltári kutatásom során a magyar nyelvű végrendeletekkel tudtam dolgozni, hiszen a régies írásmód, a korabeli kifejezések használata így is nehezítette az értelmezést. Így nagy segítség volt számomra Horváth József győri végrendeletekről készített háromkötetes műve és Csiffáry Gabriella Testamentum című könyve. E művekben példákat láthattam a végrendeletek közlésére, és röviden a szabályozásról is olvashattam. A kor törvényi szabályozóinak természetesen a Corpus Juris Hungariciben jártam utána. A szokásjogról Werbőczy István Hármaskönyvéből tájékozódtam.

A végrendelezés XVII–XIX. századi okai teljesen hasonlóak a mai okokhoz. Nem szeretett volna a végrendelező a halála után viszályt családjában, rokonai között, és szeretett volna vagyontárgyait biztos helyen tudni. A törvényes öröklési rendtől szeretett volna eltérni, bizonyos családtagnak bizonyos örökrészt kívánt juttatni. Hiszen amennyiben az örökhagyó után végintézkedés maradt, az volt az irányadó az öröklésre, végintézkedés hiányában a törvényes öröklési rend a mérvadó, amennyiben más örökös nincs, a hagyatéka az államra száll.

A végrendelezés okai között Tárkány Szűcs Ernő azt írja, az örökhagyók nem bíznak a jogi népszokások fennmaradásában, inkább bíznak abban, ha leírják a végakarataikat és azt örökösük a bíróság előtt meg tudják védeni.¹ Sok esetben nem tudjuk, hogy a végrendelező minden javát felsorolta-e, rendelkezett-e róla, vagy csak bizonyos embereket megnevezve juttat nekik hagyományokat.

Az írásbeli magán végrendeleteknek akkor és most is szigorú szabályai voltak, vannak. A korabeli szabályokat először törvények, majd a szokásjog mentén ismertetem. A jelenlegi szabályozást pedig a hatályos polgári törvénykönyvben találjuk.

Nézzük először a szabályozás jellemzőit, majd példákat XVII–XIX. századi végakaratokból.

II. Szabályozás

A XVII. század sajátossága, hogy a törvényi szabályozás mellett főszabályként a szokásjog határozta meg az örökösödést, így a végrendelezést is. A szokásokat részletesen megismerhetjük Werbőczy Hármaskönyvéből.

Tárkány Szűcs Ernő azt állapította meg a korabeli testamentumokról, hogy a középkori oklevelek szerkezetét követik, ezért három lényeges részből állnak: bevezetésből, tárgyalásból és záradékolásból.²

A középkori oklevelek szerkezete:

1. Protocollum - *Bevezetés*
  - invocatio - *fobász*
  - intitulatio - *önmegnevezés*
  - inscriptio/adresse - *címzett*
  - salutatio - *üdvözlés*
2. Contextus - *Tárgyalás*
  - arenga - *elvi bölcsesség*
  - promulgatio - *közszéttétel*
  - narratio - *elbeszélés*
  - dispositio - *rendekezés*
  - clausulae (praeceptiva, prohibitiva, derogativa, evictionis) - *záradékok*
  - sanctio (anathema/spiritualis, poena/temporalis) - *büntetés*
  - corroboratio - *megegyezés*
3. Eschatocollum - *Befejezés*
  - subscriptiones - *aláírások*
  - datatio (datum/actum) - *dátumozás*
  - series testimonium/series dignitatum – *tanúnévsor/méltóságnévsor*
  - apprecatio - *zárófobász*³

Az általam áttekintett győri végrendeletek többsége tényleg ezen tagolásnak megfelelő. Nyilván az egységes szerkezetnek köze lehet a végrendeletet elkészítő

---

¹ Tárkány, 1981, 727.

² Horváth, 1995, 12.

³ <http://www.staff.u-szeged.hu/~kofalvi/diplomatika.html#szerkezet>, 2008. 11. 05.

személyéhez, aki sok esetben a pap volt. Az oklevél kiadás is szabályozottan történt, hiszen a kiadott oklevelek három nagy csoportja a királyi, egyházi és a magánoklevél.

A XVII. század végéig a nagykorú lakosság 2–3 %-a tett írásbeli végrendeletet, melyet ez idő tájt a jegyző, a lelkipásztor, a bíró hitelesített.⁴ A formai, tartalmi egységesség adott területen ezért volt megfigyelhető.

A végrendelezés formai szabályait tisztán kiolvashatjuk korabeli konkrét végrendeletekből, az elején segélykéréssel, köszönéssel (Az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében Amen.), a végrendelező nevével, esetleg foglalkozásával, rangjával. Hivatkozik végrendelezése okára, beteg testére, ép elméjére, hangsúlyozva, hogy végakarátát kényszer nélkül teszi.

A végén tanúk neve, aláírása, pecsétek.

Közben a végakarát részletezése, amely általában, az egyháznak szóló adakozással kezdődik (kegyes hagyomány vagy lélekváltság), adósságok felsorolásával folytatódik, majd a legfontosabb elem következik: az örökösnevezés, ezt követheti esetleg a hagyományrendelés, utóörökös-nevezés és a tanúknak adott juttatással zárul.

Az adománnyal a halál utáni üdvözülést kívánták megváltani, de a hátramaradottak jó kapcsolatát is igyekeztek biztosítani ezzel az egyházzal. A hagyomány lehetett pénz, jószág, ritkán föld. Néha a konkrét célját is meghatározták pl. a templom székeinek megjavítása.⁵

A végakarásban általában négy fontos elemet biztosan olvashatunk a rendelkező részben, a következő sorrendben:

1. a vagyontárgyak felsorolását,
2. a végrendelező adósságait,
3. kintlévőségeit,
4. és a vagyon feletti rendelkezését.⁶

Az örökös megnevezése, a vagyon felsorolása, az a felett való rendelkezés teljesen természetes és hasonló a mai korban megszokotthoz. A hagyomány, kívánságok megfogalmazása sem volt számomra furcsa. A legjobban azon lepődtem meg, amikor először olvastam végrendeleteket a XVII. századból, hogy mindegyikben kötelező elem volt az adósságok felsorolása. Vajon miért volt ez ennyire jellemző és milyen adósságokról volt szó. Választ egyedül Tárkány Szűcs Ernőtől kaptam: kocsmai adósságokról volt szó, illetve elszámolási viszonyokról, amiket azért rögzítettek, hogy a későbbiekben ne lehessen azokat vitatni. Valóban csak erről volt szó? Az örökös jogokat és kötelezettségeket is örököl, így az adósságok rendezése természetesen feladata.

A végrendeletek bevezetését, tárgyalását, vagyis rendelkező részét záradék követte, amely a végrendelezés megtörténtének bizonyítékait foglalta össze. Ezt a végrendelező, az okiratot fogalmazó személy, és a jelenlévő tanúk bizonyították. Sok esetben pecséttel is ellátták a végrendeletet. Sokszor láttam arra is példát, hogy a végakaratot tartalmazó okiratot az aláírások előtt megjegyzésekkel látták el, például kik kötelesek közreműködni a végrendelet végrehajtásában.

⁴ *Testamentum*, 2006, 17.

⁵ Tárkány Szűcs, 1981, 738.

⁶ Tárkány Szűcs, 1981, 737.

E korban lehetőség volt fiókvégrendelet készítésére, amiben a végrendelező a korábbi végakarátát változtatta meg. Vagy az örökösök, hagyományosok személyét vagy az örökölt tárgyak értékét, az örökrész arányát változtatta meg az örökhagyó.⁷

1. Szokásjog

Magyarországon 1848-ig az ingatlanok átörökítését az ősiség és a háramlási jog határozta meg. Nézzük meg most a törvényes öröklés rendjét a XVII. században.

A vagyon nemében különbséget tettek az ősi és a szerzeményi vagyon között. Az ősi vagyon (elődeitől törvényes úton rászállt vagyon) esetében lányok nem örökölhettek, hacsak nem történt fiúsítás. Az ősi vagyon esetében az örökösök sorrendje a következő volt:

1. leszármazók (fejenként és törzsenként),
2. felmenők (apait az apai ág, anyait az anyai ág, a legközelebbi felmenő kizárta a távolabbt, páronként vagy egyenként, aki a közös előddel osztályos volt, osztály után szerzett vagyonban nem örökölt),
3. oldalág (a férfi nemű rokonság a férfinemre szorított vagyont, a később osztozottak kizárták az előbb osztozottakat, a későbbiek kizárják az előbbieket, a fivérek és nővérek fejenként a távolabbiak törzsenként),
4. hitvestárs (ingóságban, ha leszálló, felmenő és oldalág nincs),
5. hajadon leány (leánynegyed a fiági javakból a nemeseknél, kiházásítás a jobbágyoknál).
6. háramlás (nemeseknél a király, egyháziaknál a püspök, városiaknál a város, jobbágyoknál a földesúr lesz az örökös fiúörökös vagy más örökös hiányában).

A szerzeményi vagyon (szerzett ingó és ingatlan vagyon) esetében az örökösök sorrendje:

1. leszármazók (fejenként és törzsenként),
2. felmenők (apait az apai ág, anyait az anyai ág, közelebbi felmenő kizárta a távolabbt),
3. oldalág (adományos a vagyonban, amennyiben hitvestársi öröklésnek nem volt helye, osztály után szerzett vagyonban kizárt),
4. hitvestárs (özvegyi jogként, lakástartás, kiházásítás; özvegyi öröklésként a hintó, férje ünnepi ruhája, jeggyűrűje, lovak fele; hitvestársi öröklésként, ha leszármazó örökös nincs),
5. hajadon leány (mint a fiúk),
6. háramlás (mint az ősi javaknál, más örökös vagy fiúörökös hiányában, osztály után szerzett vagyonban, ha felmenők nem voltak).⁸

A Hármaskönyv III. rész 13.⁹ címében olvashatunk a közvégrendeletről.

---

⁷ Tárkány Szűcs, 1981, 742.

⁸ Tárkány Szűcs, 1981, 722–724.

⁹ „13. cím: A bíró vagy két esküdt polgár előtt tett ingó és ingatlan dolgokra vonatkozó nyilatkozat mindenkor érvényes marad” Werbőczy, 1990, 498–499.

Nézzük a végrendelezés okait. Miért akarta valaki, hogy ne a törvényes öröklési rend legyen kizárólag a mérvadó halála után javaira? Sok esetben a végrendelezés jelentett megoldást.

A jobbágyság esetében a Hármaskönyv úgy szabályozott, hogy a jobbágy vagyona a földesúrra száll, ha a jobbágy egyedül élt, és örökösét nem hagyott maga után. A magszakadás a fiú utódra vonatkozott ekkor, vagy a fiág megszakadása volt a magszakadás, jobbágyoknál csak a törvényes korú fiúgyermeket ismerték el örökösnek. A kiskapu, amivel a jobbágy élhetett, a végrendelezés volt. Így megmenthetett valamit vagyonából. A jobbágy végrendelezési joga ősi és szerzett ingóságaira, szerzett ingatlanjai felére terjedt ki. Ősi vagyona terhére kegyes célokra hagyományt tehetett. Le kell szögeznünk, hogy a földesúrnak komoly érdeke fűződött a jobbágyok vagyonához, hiszen értéknövelő tényező volt az ő számukra.¹⁰ A jobbágyok, hogy ne földesurukat gyarapítsák, éltek a végrendelezés jogával. Sőt, találtak további kiskapukat is, például az örökbefogadást. Ez azonban már egy másik dolgozat témája lehet.

A másik kényes kérdéskör az özvegyek joga. Az özvegyeket általában megillette a férjük házában való maradás, míg nem mentek újból férjhez. Az özvegyek örökségüket leggyakrabban a javakból kapták meg. Volt azonban arra is példa és lehetőség, hogy a méltatlan özvegyeket megfosszák közös javaiktól a végrendeletekben.¹¹

A leszármazókra vonatkozóan azért lehetett végrendeletre szükség, mert meg akarta változtatni az örökhagyó az arányokat, nem szeretete volna, ha leszármazói egyenlő arányban örököljenek, vagy éppen azt nem akarta, hogy a fiúk többet kapjanak.

A törvényes öröklési rendtől való eltéréshez olyan eszközök álltak rendelkezésre, mint például a kitagadás. A kitagadás okai a tékozlás, szülők elhanyagolása, szülők ellen elkövetett erőszak, erkölcstelen életmód, bűncselekmény elkövetése. A jogi népszokás ugyanis néhány helyen korlátozta a kitagadás lehetőségét, például Visken tilos volt kitagadni a gyermekes személyt, még ha rá is szolgált volna.¹²

Fontos megemlíteni az utóörökös-nevezést, mely a végrendeletekben sokszor megjelenik: az örökhagyó megjelöli név szerint az örökösöt például egy adott ingóságra vonatkozóan, de rendelkezik az örökségről az örökös halála esetére is. Az utóöröklést a Hármaskönyv szabályozta, 12 éven aluli fiatalnak nem volt szabad rendelkezni.¹³

Összefoglalásként elmondható, hogy a szokásjog, majd a XVII. század elején keletkezett írásos jogszabály megteremtí az írásos jogbiztonságot, amely „normális” esetekben fölöslegessé teszi a város polgárai számára az írásos vagy szóbeli végakaratkészítést. Ezekre többnyire az általános gyakorlattól eltérő esetekben kerül sor, olyankor, amikor az örökhagyó törvényes örököse/i jussát kívánja korlátozni, esetleg ezt/ezeket kirekeszteni; valamely kiemelt örökösének kívánja a jogbiztonságát növelni; arra számít, hogy végakarátát megtámadják; kegyes célokra hagyakozik, illetve más, extrém helyzetekben.¹⁴

¹⁰ Tárkány Szűcs, 1981, 745–746.

¹¹ Tárkány Szűcs, 1981, 750.

¹² Tárkány Szűcs, 1981, 752.

¹³ Tárkány Szűcs, 1981, 752.

¹⁴ Kovács Kiss, 2005, 82–88.

2. Törvényi szabályozás

Ezer év törvényeiből a XVII–XIX. századra vonatkozó végrendeleti szabályokat ismertetem az alábbiakban, időrendi sorrendben.

Az 1618. évi XLVII. törvénycikk: a magszakadás esetében követendő eljárásról szól, miszerint az eddig követett módot és eljárást kell megtartani, vagyis a szokásjogra hivatkozik.¹⁵ Azt, hogy mi volt a szokás, a következő fejezetben olvashatjuk.

1618. évi LXI. törvénycikk: miképpen kell eljárni azok ellen a hitbéres özvegyek ellen, akik az utódok jogsérelmére a férjeiknek fekvő jószágait nemcsak, hogy visszatartják, elidegenítik vagy pedig elpusztítják, hanem a fekvőjószágok törvényes utódainak a leveleit és okmányait sem adják ki. 1618-ban elterjedt volt, hogy az urak és nemesek hitbéres özvegyei különböző ürüggyekkel visszatartják vagy átadják másoknak okmányaik, elidegenítik örökségüket, ezzel az igazi örökösöknek, férjük utódainak kárt okozva. Így e törvénycikk azt írja elő, hogy ki kell adni az okmányokat, olyan személynek, akit arra a vármegye méltóbbnak ítél, illetve ha kiderül az elidegenítés ténye a vármegye bírójának eljárása alapján, akkor a dolog, fekvő jószág kerüljön vissza a törvényes örökösökre, utódokra. Ha pusztulni hagynák az udvart a hitbérükből kelljen megtéríteni a kárt. Ha az özvegy újbóli házasságkötése után is az előző férje fekvő jószágában maradna, alispáni vagy főispáni döntés alapján abból szabadon kivethető.¹⁶ Az özvegyek anyagi jóléte férjük halála után a visszatartással, a törvényes öröklési rend megakadályozásával volt fenntartható, sok esetben attól sem riadtak vissza a korabeli nemes asszonyok, hogy férjüket hosszabb ideig temetetlenül hagyják, így még tovább ülhetnek férjüruk javaiban, ezzel is törvényt sértve.

1618. évi LXIX. törvénycikk: apáról való testvérek között az osztályos ügyében követendő szabályról. E törvénycikk lényege: apáról testvérek közötti osztozkodás miatt indított pereknek helyt ne adjanak ezentúl a vármegyei bíróságokon.¹⁷ Így meg kellett keresni a megfelelő törvényszéket a peres ügyekhez, ami leggyakrabban e törvénycikk és a szokások alapján is a szentszék volt, vagyis a püspökség. Ez a szabályozás változott, hiszen a 1647. évi XV. törvénycikk úgy rendelkezik, hogy a végrendeleti ügyeket, a végrendelet formaságának kivételével, világi bíróság előtt kell elbírálni. A fenyegető és mellőző bírói parancsokról. E rendelkezés is a Hármaskönyvre utal vissza a 2. rész 52. címére, mely előírja a világi bíróságon történő megvitatót, a végrendeletek formaiságának megvizsgálása marad egyedül a szentszék hatáskörében.¹⁸ A végrendeletek ügyében két hatóság is eljárhat, kettéválasztják illetékességüket.

1622. évi LXVII. törvénycikk: a hitbéres özvegyekről szóló 1618-ik évi 61-ik törvénycikkelyeknek a megújítása és megmagyarázása. Az idézett törvénycikken felül ebben már megjelenik a perújítás és fellebbezés lehetősége is.¹⁹ A fentiekben tárgyalt özvegyek ügyeiről szól ismételtelen e cikk, továbbra sem tartották be az írott törvényt, és nem az öröklés szabályai szerint jártak el, saját kényelmük fontosabb volt. Majd

---

¹⁵ <http://www.1000ev.hu>, 2007. 01. 10.

¹⁶ <http://www.1000ev.hu>, 2007. 01. 10.

¹⁷ <http://www.1000ev.hu>, 2007. 01. 10.

¹⁸ <http://www.1000ev.hu>, 2007. 01. 10.

¹⁹ <http://www.1000ev.hu>, 2007. 01. 10.

ugyanaz a téma jelenik meg az 1647. évi CV. törvénycikkben is, miképpen kelljen eljárni az olyan hitbéres özvegyek ellenében, akik a hitbéres fekvőjóságokat és a leveleket, meg az okiratokat is, az öröklésre nézve idegeneknek adják el. Elmaraszthatók ezen özvegyek, hiszen a már idézett 1618. évi LXI. cz. tartalma ellenére teszik azt.²⁰ Sokadszor idézett probléma, nem sikerült megakadályozni az eddigi törvényekkel a törvénytértést.

1649. évi XVI. törvénycikk: a városokban magszakadás következtében háramlás alá került javak a városi fiscusra szálljanak, a hűtlenség vétke esetében az előbbeni cikkelyek tartandók meg. A törvénycikk által előidézett változás szerint nem a királyi fiscusra, hanem a városi fiscusra szállnak át az uratlanná vált javak.²¹

1649. évi LVII. törvénycikk: néhai nagyságos Balassa András hátrahagyott özvegyét helyezze vissza az ország nádor ura az előbbeni állapotba.²² Egy konkrét esetben való intézkedést tartalmaz e törvény. Ebből az időszakból több, megnevezett személyhez kötődő esetben láthatjuk az intézkedést törvénycikk formájában megjelenni: pl. az 1649. évi LIX. törvénycikk²³ vagy az 1649. évi LXVII. törvénycikk²⁴ vagy az 1655. évi XCIX. törvénycikk²⁵ illetve az 1655. évi XCVII. törvénycikk.²⁶ E törvénycikknek jelentősége abban rejlik — hogy a fentiekben olvashattuk —, a világi hatóságra és a szentszékre tartozó végrendeleti szabályok felülvizsgálati jogát. Ezen esetekben, amikor nem a formai oldalt kifogásolták, a világi hatóság volt köteles eljárni, döntését pedig törvénycikkbe foglalva tette közzé.

1655. évi XXV. törvénycikk: az eljárás módja olyan hitbéres özvegyek ellenében, akik férjeik testét hosszabb ideig eltemetetlenül maguknál tartják, vagy ezeknek fekvőjóságait az eltemetés címén elidegenítik. A visszatérő problémát törvénycikkben fogalmazzák meg: el lehet járni azon hitbéres özvegyek ellen, akik elidegenítik jóságaikat — temetési költségekre egyéb forrást nem találván illetve férjüket hosszabb ideig temetetlenül hagyják.²⁷ A korra vonatkozó végrendeletekből és az általam feldolgozott irodalomból nem kaptam teljesen egyértelmű magyarázatot arra, mit is jelent e visszatérő jogszabály. Azt biztosan, hogy az özvegyek, a temetés költségeire indokolatlanul hivatkozva adnak el ingóságokat, vagyis lenne egyéb fedezet a temetést kifizetni, de ők így akarnak férjük vagyonából még többet megszerezni. A temetetlenül hagyás pedig azt jelentheti, hogy a holttestet indokolatlanul hosszú ideig nem temetik el, így eltitkolják a halálesetet, és tovább tudnak kedvező helyzetben maradni, nem kell az örökséget átadni, még pénzzé tudnak tenni bizonyos dolgokat, így többhöz hozzájutnak, mint amennyi törvényes örökrészük lenne.

²⁰ <http://www.1000ev.hu>, 2007. 01. 10.

²¹ <http://www.1000ev.hu>, 2007. 01. 10.

²² <http://www.1000ev.hu>, 2007. 01. 10.

²³ Néhai nemzeti Náprágy István leányát minél előbb és véglegesen vissza kell helyezni az ő fekvőjóságaiba.

²⁴ „Az 1647. évi országgyűlésnek néhai nagyságos Pográny János örökösei kérésére hozott cikkelyét megújítják.”

²⁵ Néhai tekintetes és nagyságos Lippay Gáspár úr örököseit annak minden hátralévő bevételére nézve megnyugtatják.

²⁶ Néhai Eszterházy Miklós örököseinek a Szent-Miklósi-féle pénzüsszegre vonatkozó követeléseit a nádorispán úr vizsgálja meg és foganatosítsa végrehajtással.

²⁷ <http://www.1000ev.hu>, 2007. 01. 10.

1662. évi XXXII. törvénycikk: ingó dolgokban való örökösödés iránt, 1200 forintos összeg erejéig, a megyéknek bíraskodási hatalmat engednek. Korábbi törvénycikkre (az 1609. évi XLI. törvénycikk, mely adóssági keresetek esetében rendelkezett) hivatkozva kiterjesztik az 1200 forintos összeg erejéig való bíraskodást a megyei törvényszékekre.²⁸

1687. évi XI. törvénycikk a gyermekek s végrendelet nélkül elhalt férj és feleség között, a zálogos javakban s ingóságokban egymás irányában való kölcsönös és viszonyosan megtartandó örökösödést állapít meg. A Hármaskönyv első része 98., 99. és 102. címeire hivatkozik e rendelkezés is.²⁹ A 98. cím: A gyermektelenül és végrendelet nélkül elhalt férj összes ingósága feleségére száll. A férj ingatlanjából nem lehet a feleséget kizárni, amíg özvegyi állapotban él és férjének nevét viseli. Ha újabb házasságot köt, a törvényes örökös a hitbér kifizetése után a volt feleséget a jószágokból kizárhatja és kivetheti. Ha a férj vagyona jóval meghaladja felesége hitbérének értékét, ha a feleség nem is lép újabb házasságra, a törvényes örökös akkor is kérheti bíróság előtt az ő kizárását a jószágokból a hitbéren felüli részre vonatkozóan. A házból azonban a feleséget kizárni nem lehet, hacsak nem volt az elhaltak több ingatlana és nem tudnak neki lakhelyet biztosítani.³⁰ A 99. cím: Ha az elhalt férjnek a házában voltak a feleségen kívül fiai, lányai és testvérei, akkor el kell osztani a vagyont, illetve például a hadi fegyvereket a fiuknak kell adni.³¹ A 102. cím alatt olvashatjuk, hogy a házasság időtartam alatt a férj által szerzett javakból a feleség nem kaphat, ha a férj a feleség nevét nem jegyeztette be a bevalló levélbe. Azonban az özvegy, amíg újabb házasságot nem köt, élvezheti a javakat.³²

1715. évi XXVII. törvénycikk a végrendeletekről.³³ Már nem a XVII. századból való részletes szabályozás a végrendelezésről, mely már törvényi formában tartalmazza az eddig csak szokásjogi formában élő szabályozást.

A törvényi szabályozás sok esetben a szokásjogra hagyatkozva szabályoz. Igazából a Werbőczy István Hármaskönyvében megfogalmazottakat erősíti, törvényi erő nélkül is törvényerőre emelve.

3. Az öröklési jog változásai a történelemben³⁴

Magyarországon 1848-ig az ingatlanok, később pedig az ingóságok örökítését az ősiség és a háramlási jog határozta meg. Az ősiség egy eszköz volt, amely arra szolgált, hogy a vagyont a család kezében tartsa meg.

Törvényes örökös hiányában a családi vagyon a felmenői rokonoknak jutott, melyet az örökösödés szabályai szerint be kellett számítani a hagyatékba. A tulajdonlást illetően tehát a közösség uralkodott az egyén felett.

---

²⁸ <http://www.1000ev.hu>, 2007. 01. 10.

²⁹ <http://www.1000ev.hu>, 2007. 01. 10.

³⁰ Werbőczy, 1990, 222–223.

³¹ Werbőczy, 1990, 224–225.

³² Werbőczy, 1990, 228–229.

³³ <http://www.1000ev.hu>, 2007. 01. 10.

³⁴ *Magyar jogi lexikon*, 1903, 1012.

A vagyon családon belüli öröklődésének a háramlási jog volt a legsúlyosabb akadály, mert biztosította, hogy a család vagyona visszaszálljon oda, ahonnan egykor származott.

A háramlás sorrendje a következő volt: örökös vagy fiú utód hiányában nemeseknél a király, egyháziaknál a püspök, polgároknál a város, jobbágyoknál a földesúr, bányavárosoknál a kamara, székelyeknél, jász-kunoknál, szászoknál a rokonság, a szomszédság, a község vagy az első foglaló.

Magtalanság esetén a nemeseknél az ingatlan háramlását az adománylevél, jobbágyok esetében pedig a Werbőczy-féle Tripartitum kitételei határozták meg, ez volt a legsúlyosabb korlátozás, mivel az egyedül élő vagy fiú utód nélkül elhalt jobbágy vagyonát a földesúr örökölte.

A törvényes öröklés alapja nemcsak az ősi, hanem a szerzeményi javak is voltak, melyekről az örökös szabadon rendelkezhetett. Az öröklési sorrendet az egyes törvények nagyon eltérően állapították meg, csupán abban egyeztek meg, hogy a leszármazók megelőzik a felmenő és oldalági rokonokat.

Az 1840. évi törvény megszületéséig jelentős szerepet töltött be az örökösödésben az úgynevezett fiúági és leányági megkülönböztetés. Nemesi jószágokra vonatkozóan a leányági-javakban a fiúk és a leányok a jogegyenlőség elve szerint örökölték. A fiúági-javak örökösödéséből a leányok ki voltak zárva. A leányágon lévőket a leánynegyed és hajadonjog illette meg, az ingatlant a fiúk örökölték. Fiú utód hiányában a leányok különleges királyi kegy alapján részesedhettek az ősi birtokból, ez volt az úgynevezett fiúsítás. Az özvegyet az öröklés szabályai feljogosították arra, hogy férje házában maradhasson, követelhetette újbóli férjhezmenetele esetén a kiházását, ezen kívül a férj szerzeményi vagyonából hitbér és hozomány címén járt neki egy gyermekrészt.

Ha az örökösnek volt végrendelete, akkor az megváltoztatta az arányokat, egyébként a fiú örökösök között törvény által előírt módon, egyenlő arányban oszlott meg az ősi vagyon.

Létezett egy másik utódlási rend is, amely szerint az öröklést nem az ősiség szabálya határozza meg, hanem az alapító végakarata, melynek értelmében a családon belül az elsőszülött fiú örökölte a család vagyonát és jogait, vagy adott esetben a trónt. Ez az öröklési mód az *1867. évi IX. törvénycikkkel*³⁵ honosodott meg; megengedte a hitbizomány létesítését, így a földtulajdont nem engedte szétaprózódni.

1848 után, vagyis az ősiség eltörlését követően a családi vagyon értékesíthetővé vált, azt el lehetett adni, meg lehetett terhelni, el lehetett zálogosítani. Az ősiséget az 1848. évi XV. törvénycikk törölte el. Az ősiség helyét az ágiság foglalta el, megszűnt a fiúági és leányági megkülönböztetés, ennek ellenére tovább élt két jogi népszokás a fiúági és az elsőszülött fiút kedvezményesítő törzsöröklés. Éppen ezért ebben az időszakban keletkezett végrendeletek igen sokfélék és változatosak voltak.

A XIX. században is, ahogy ma is, a polgári törvénykönyv szabályozza az örökösödés alapjait, az *1868. évi LIV. törvénycikkben* olvashatjuk a következő szabályokat.³⁶

³⁵ <http://www.1000ev.hu>, 2007. 01. 10.

³⁶ <http://www.1000ev.hu>, 2007. 01. 10.

Az a bíróság jár el az örökösödési perekben, ahol az örökhagyó utolsó rendes lakása volt. Majd külön fejezetben szabályozza az örökösödési eljárást. Lényegében ez került be kiegészítésekkel az alábbiakban ismertetett 1894. évi XVI. törvénycikkbe.

A végrendeletek, öröklési szerződések, halálesetre szóló ajándékozás alaki kellékeiről szól az *1876. évi XVI. törvénycikk*.

Az I. fejezet tartalmazza az írásbeli magánvégrendelet érvényességéhez szükséges szabályait. Ha a végrendeletet az örökhagyó írta saját kezűleg, teljes terjedelmében, két tanú, minden egyéb esetben négy tanú kell az érvényességhez. Szabályozza a törvénycikk azt is, ki nem lehet tanú.

A nem saját kezűleg írt végrendelet tartalmát a tanúknak ismerniük kell, tehát érteniük kell azt a nyelvet amit a végrendelet készítésekor használnak.

Írásbeli magánvégrendeletnél a végrendelet készítésének és időpontjának megjelölése kötelező.

A legfontosabb érvénytelenségi szabályok ismertetése után e törvénycikk szól a szóbeli magánvégrendeletekről, majd a közvégrendeletekről.

Az öröklési szerződés és a halálesetre szóló ajándékozás és a végrendelet készítés elhatárolása is itt olvasható.

1877-ben szabályozták a gyámsági és gondnoksági ügyekben az örökösödési eljárás szabályait, erről szól az *1877. évi XX. törvénycikk*. Ezen törvénycikk tartalma kiegészítve az alábbi, örökösödési eljárásról szóló törvénycikkbe került bele.

Az örökösödési eljárásról az *1894. évi XVI. törvénycikk*³⁷: szól, 15 fejezetben szabályozza azt, az alábbiak szerint.

Az örökösödési eljárás az örökhagyó elhunytá vagy holtján nyilvánítása után hivatalból, vagy valamely érdekelt fél kérelmére indítandó meg.

Hivatalból azokban az esetekben indítandó meg az eljárás, ha az örökös, utóörökös, vagy a köteles részre jogosított kiskorú, méhmagzat, még meg nem született személy. Akkor is hivatalból indítandó meg az eljárás, ha még csak létesítendő közérdekű alapítvány van örökösi vagy utóörökösi minőségben érdekelve, ha az örökös, az utóörökös, vagy a köteles részre jogosított, habár gondnokság aláhelyezve nincsen, ismeretlen helyen távol van, ha tudvalévő örökös általában nem létezik.

A hivatalból megindítás mellőzendő, ha tudva lévő, hogy az örökhagyó után nem maradt fenn vagyon.

Az örökösödési eljárás kizárólag a királyi járásbírók hatáskörébe tartozik.

A gyámhatóság, a királyi körjegyző és a községi elöljáróság örökösödési ügyekben a törvényben megállapított korlátok között járnak el.

A haláleset fölvetelét a községi halottkém végzi, melyről a hullavizsgálat megtörténtét követően jelentést tesz a községi elöljáróságnak, amennyiben a hagyatékot valami ok miatt veszélyeztetve érzi, azt „sürgős” szóval jelzi. A községi jegyző ebben az esetben köteles a halottas házhoz menni és a hagyaték biztosítása iránt intézkedni, amennyiben szükséges és indokolt azt zár alá venni.

Ha az örökhagyó készített végrendeletet, azt a községi jegyzőnek fel kell sorolnia a fölveteli ívbe, ha a végrendelet le van pecsételve, akkor azt bontatlanul kell csatolni.

---

³⁷ <http://www.1000ev.hu>, 2007. 01. 10.

Minden végrendeletet ki kell hirdetni, még pedig bíróság által az örökhagyó halálát követően, ha több végrendelet készült, valamennyit ki kell hirdetni. Aki a végrendeletet őrzi, vagy a szóbeli végrendeletnél közre működött mint tanú, az köteles azt bejelenteni a hagyatéki eljárásra illetékes királyi járásbíróságnak.

A végrendelet kihirdetéséről jegyzőkönyvet kell felvenni, melyet a bíró és a jelenlévők aláírnak, az eredeti végrendeletet csatolják a jegyzőkönyvhöz. Amennyiben az örökhagyó szóbeli végrendeletet hagyott hátra, a végrendelet tanúit eskü nélkül kell kihallgatni és beleírni a jegyzőkönyvbe.

A hagyaték leltározása hivatalból foganatosítandó, vagy a hagyatéki bíróság végzése alapján kell felvenni.

A hagyatéki bíróság rendeli el a hagyatéki tárgyalást, melynek vezetésével a királyi közjegyző van megbízva. A tárgyalás szóbeli és annak körébe eső teendők általában a következők: érdekeltek közbenjöttével megállapítandó a leltár, kiknek van öröklési igényük.

A bíróság a hagyaték átadásáról végzést hoz, amelyben az örökösöket, az egyezségnek megfelelően megosztott vagy osztatlan hagyatékból járó örökrészüket vagy jutalékukat meghatározza. Ha az érdekelt felek közt nem jött létre olyan egyezség, amely alapján az átadó végzést meg lehetne hozni, akkor a hagyatéki bíróság a perre utasítás kérdésében hoz határozatot.

A hagyatéki bíróság az örökösödési eljárás folyamata alatt és a perre utasítás esetének beállta előtt is gondoskodni köteles, ezért amennyiben a jogosítottak közül azt valaki kéri, hagyatéki zárlatot rendelhet el. A hagyatéki bíróság a hagyatékhoz tartozó vagyontárgyak árverés útján történő eladását is elrendelheti.

Az örökösödési eljárások során az első bíróságok végzései ellen fellebbezésnek van helye, a törvénycikk pontosan felsorolja azokat az eseteket, melyek során a második bíróságok végzései ellen jogorvoslattal lehet fordulni.

III. Válogatás XVII–XVIII. századi végrendeletekből

Elképzelésem az, hogy híres történelmi személyiségek mellett néhány győri személy végrendeletét ismertetem, az előzőekben megfogalmazott szabályokra példákat hozok, így már hiteles képet kapunk a XVII–XVIII. századi végakaratokról.

A győri végrendelezők közül az általam kiválogatottak és a következőkben bemutatásra kerülők között láthatunk az alábbiakban férfi, női, azon belül házasságban élő asszony, özvegyasszony és házaspár közös akaratnyilvánítását.

A szabályozásnál összefoglalt formai, tartalmi jellemzőkre nézzünk példákat, több lehetséges jó megoldást. Például az örökösnevezés több formájával találkozhatunk majd az egyes végrendeletekben. Van, amikor név szerint említik az örököst, van, amikor a rokoni kapcsolat, fok fogalmazódik meg.

1. Lorántffy Zsuzsanna³⁸ végrendelete 1659-ből³⁹

1630-ban I. Rákóczi Györgyöt Erdély fejedelmévé választották, és a következő évben a család Erdélybe költözött, de vagyonuk központja továbbra is Sárospatak maradt. A fejedelemasszony ezután is sokat időzött Sárospatakon. Miután pedig 1648-ban a férje meghalt, a temetés után Zsigmond fiával visszaköltözött Sárospatakra, és élete hátralévő részét a város fejlesztésének, a pataki kollégium felvirágoztatásának szentelte.⁴⁰

Végrendeletének tartalmát tekintve az egyik legfontosabb észrevétel, hogy korábbi végrendeletét visszavonja, mert az előzőben sok dolgot Zsigmond fiára hagyott, aki azóta elhunyt.

A kezdeti bemutatkozás, előző végrendelet semmissé nyilvánítása után, Istennek ad hálát.

Örökösnevezés következik, minden ingó és ingatlan javát fiára, Rákóczi Györgyre és az ő örökösire hagyja.

Ha fia és leszármazóinak defectusa (magszakadása) bekövetkezne, akkor a következőket rendeli el:

Sárospatakat⁴¹ 313 000 forint vagyonnal, épületekkel és mindennel együtt egész Magyarországnak hagyja, melytől elszakítani senkinek nem lehet. Ezen jószágot udvarbíró és számtartó adminisztrálja, és a vitézi rendek javára fordítsák hasznait.

Tokaj várát a magyarországi koronás királynak és kincsarának adja.

Munkács várát Forgács István és János urak fiú ágon lévő örökösire hagyja, ha magszakadás lépne fel ott — utóörökös-nevezésen belül utóörökös-nevezés —, Kemény János és Kemény Simon feleségétől származó fiúágra, ha itt is magszakadás lenne, Munkács vára stájljon Bakos Gábor fiú örökösire, ha itt is defectus lenne, Dániel János fiúágra örököljön.

---

³⁸ Ónodon született 1600-ban, Sárospatakon halt meg 1660. április 18-án. I. Rákóczi György erdélyi fejedelem felesége, mecénás, iskolaalapító, „nagyasszony”. Lorántffy Zsuzsanna, Lorántffy Mihály lánya 1608-ban költözött Sárospatakra: ekkor lett a családe a pataki uradalom. A kislány korán árvaságra jutott, 9 éves volt, amikor meghalt édesanyja, 14 évesen pedig elvesztette édesapját is. 16 évesen, 1616. április 18-án lett a 23 éves borsodi főispán, ónodi kapitány, Rákóczi György felesége, akivel 32 évig boldog házasságban éltek. Az ifjú házasság rövid szerencsi tartózkodás után költöztek Sárospatakra. Ettől kezdve a nagyasszony haláláig tartó időszak volt Sárospatak és a Sárospataki Kollégium fénykora. Házasságukból öt gyermek született, de csak kettő, György és Zsigmond érte meg a felnőtt kort, bár 30 éves korában Zsigmond is meghalt.

³⁹ *A Rákóczi család a Sárospataki Református Kollégiumban őrzött dokumentumok tükrében*, 2003, 152–167.

⁴⁰ <http://www.wikipedia.hu>, 2008. 01. 12.

⁴¹ Sárospatak Zsigmond királytól szabad királyi városi rangot kapott, Mátyás királytól pedig vásártartási jogot 1460-ban. 1575-ben nagy pestisjárvány pusztított a városban.

1531-ben megalapították a már legendássá vált Sárospataki Református Kollégiumot, ami az akkori Magyarország egyik legjelentősebb oktatási intézménye volt. 1650-től egy ideig itt tanított a haladó szellemű pedagógus, Comenius. Sárospatak másik jelentős intézménye, a tanítóképző főiskola ma az ő nevét viseli (Comenius Tanítóképző Főiskola, 2000-től a Miskolci Egyetem Comenius Tanítóképző Főiskolai Kara). Sárospatak várát több híres nemesi család is birtokolta, többek között a Dobó család (itt volt Balassi Bálint esküvője Dobó István lányával, Krisztinával), a Lorántffyak, majd a Rákóczi család. I. Rákóczi Györgynek itt ajánlották fel az erdélyi fejedelemséget. <http://www.wikipedia.hu>, 2008. 01. 12.

Regécz várát Forgács István fiúágára hagyja, megszakadás esetén a leányágra. Minden leendő vártulajdonost biztat adakozásra, például az egyházak és iskolák, deákok támogatására.

A királyhalmeci és dobóruszkai birtokokat a pataki iskolára hagyja.

Tarcali házát és szőlőjét a komáromi, pápai, érsekújvári, nagyszombati, nagygyőri iskolákra hagyja, hogy a javakat fordítsák a tanítókra.

A tokaji régi kúriát Bakos Gábor fiaira hagyja, megszakadás esetén a leányágra.

Telkibányát Giczei Gábor fiú utódaira hagyja.

Lednicze vára jószágostúl a Zeleméri familia leszármazóié legyen.

100000 tallér van őfelségénél, melynek évente 6000 tallér a kamata. Ebből évente 200 lovast a felvidék oltalmára tartanak Ónodon.

A sárospataki iskolát fenn kell tartani örököseinek, gondoskodni kell az ott tanítókról, illetve évente 2 diákról, akiket akadémiára kell juttatni — rendelkezik Lorántffy Zsuzsanna. Ezt, ha örökösei meg nem tartják, a jogosultak követeljék, és nekik azt meg kell ítélni.

A fentiekben láthattuk, hogy nagyon részletesen leírja, ha fia és fia leszármazói nem tudnának örökölni, kire, mit hagyja. Zsigmond fia halála miatt gondolhatott erre, és rögzítette végakaratóban.

Rákóczi Ferenc unokájának házasságkötésére hagy ingóságokat, melyeket részletesen felsorol, például arany poharat, ezüsttálat, öltözetet. Halála esetén Rákóczi Lászlóra szálljanak az ingóságok.

Végezetül kéri fiát, hogy maradjon vallásos, tartsa meg az ő rendelkezését, támogassa az iskolákat.

Istennek hálát adva, dátummal zárul a végrendelet, melyben leszögezi ép elmeállapotát a végrendelező.

2. Nádasdy Ferenc végrendelete 1663-ból⁴²

Gróf Nádasdy Ferenc 1623-ban született Csejten. 1642-ben szerezte jogi végzettségét, 1655-ben országbíró, ezzel az ország második közjogi méltósága lett. Hatalmas vagyon birtokosa.

1663-ban, 3 éves súlyos betegséget követően végrendelezett, 11 gyermeke közül 5 fiú utóda volt. Végrendeletében rendelkezik arról is, hogy a fiág kihalása esetén a leányág biztosítsa a Nádasdy név fennmaradását. 6 évvel később vérpadon fejezi be életét, a bécsi udvar ellen irányuló Wesselényi–Frangepán–Zrínyi-féle összeesküvés egyik vezető tagjaként. Gyermekei nem viselhették atyjuk nevét, a „Lovel” nevet kapták, így végakaratóban e pontja nem teljesült, vagyont is elkobozták a császári jog alapján.

Végakaratóból csak az teljesült, hogy holttestét napnyugta előtt, minden pompa nélkül temessék el.

Nézzük a végrendelet tartalmát. Az első néhány oldal elméleti fejtegetés a halál fajairól, mi a testi halál, mi a lélek halála. Istenben való hitét bizonyítja emellett, és

⁴² Csiffáry, 2006, 93–116.

leírja, hogy Isten a 3 évig tartó betegséggel hívta fel figyelmét arra, hogy rendezze dolgait.

Leírja, hogy követi fejedelmét, császárat, királyát, minden előljáróját, egyházi és világiakat egyaránt, feleségét, gyermekeit, atyafiait, jobbágyait, ellenségeit kéri, bocsássanak meg, irgalmazzanak. Érdekes a császár említése, hiszen mi tudjuk, hogy vérpadon végzi életét.

Temetésére vonatkozik kérése a következő részben, miszerint minden pompa nélkül, estefele tegyék testét a helyére, amit a temetésre költenének, azt fordítsák misemondásra és alamizsnára. Temetése helyül Lékát nevezi meg, mégpedig az új templomba, nem a szokott temetőbe. Ha a templom nem készülne el haláláig, akkor testét átmenetileg a jezsuiták templomában kell elhelyezni kívánsága szerint.

A lékai alapítvánnyal kapcsolatban rögzíti a 20000 forintos adományt és kérését, 12 barát legyen Lékán. Ők érte, és nemzetéért imádkozzanak. Ezen összeghez évenként rendel bort és gabonát, a lékai parókiát is ehhez az alapítványhoz rendeli hozzá örökösen.

A jezsuitáknak is ad halála esetén 50000 forintot, a Szent Xaverius egyházra 6000 forintot csejtei jószágai jövedelméből, esztendőnként 1000 forintokban. A szombathelyi Szent Domonkos barátoknak 1000 forintos készpénzt hagy. Megemlíti végrendeletében a csornai prépostságot, a győri püspökséget, a ferences barátokat. A celli oltárkép elé két öröklámpásra szarukői jószágából évi 60 forintot, az épülő kápolnára ugyanitt 3000 forintot hagy.

Szent József tiszteletére kórházat kíván létesíteni, ha neki életében nem sikerül, kötelezi utódait a befejezésre. Ezen jótéteményeivel — úgy gondolja —, elégtételül szolgál életében elkövetett vétkeiért.

Leírja, hogy a végrendeletek közül alig van olyan, amit megfogadnak, és nem támadnak meg világi vagy egyházi bíróság előtt, nem érti, miért forgatják ki a végrendelet értelmét, miért nem gondolnak a szegény sírban fekvőre.

Első kívánsága végakaratóban az, hogy tudják meg ivadékai, sok fáradtsággal, költséggel jutott hozzá vagyonához, háborút is, annak terhét is viselte.

A következő részben gyermekei között tenne rendelést. Özvegyére bízta gyermekeinek gondviselését. A következő birtokokat hagyja örökül feleségére: szarukői jószágait, a hozzá tartozó falvakkal, a sárvári jószágot a hozzá tartozó felvidékkel együtt, ezzel szabadon gazdálkodik, javait szedheti, majd halála után gyermekeire hagyhatja, el nem idegenítheti.

Pottendorfort a hozzá tartozó jószágokkal együtt legidősebb fiára hagyja, de adósságot nem tehetnek rá, kivéve, ha rabságba esne a tulajdonos, és el kellene adni amiatt. Ha mégis adósságot szereznének rá, a Magyarországon lévő birtokból kell pénzt felszabadítani az adósság rendezésére. Az ausztriai törvények szerint a jószághoz 24 éves kora előtt nem juthat az árva, az osztrák tartományfőnök által kijelölt gyámok kezeljék a birtokot, annak jövedelmét tegyék félre a gyermeknek 24 éves koráig, ha adósság van, egyenlítsék ki.

Atyai átká mellett megparancsolja gyermekeinek édesanyjuk megbecsülését.

A leányágot a következő jószágok illetik meg: Füzér (melyet Rákóczi fejedelemtől vett vissza), Csejte, Beckó, Szentgyörgyvár és Alsó-Lendva. A lányoknak fejenként

250000 forintot hagy örökül. Ha valamelyik lány ezzel elégedetlen, kizáratik az örökségből.

A magszakadás esetét is számba véve, lányai esetében is magszakadást végiggondolva részletezi a megoldást, hogyan kívánja a Nádasdi nevet fenntartani és továbbadni. Például a legöregebb leány férje köteles felvenni a Nádasdi nevet a házasságkötéskor. Ha az illetékes személy gond, perpatvar nélkül felveszi a Nádasdi nevet, 200 000 forint elégtételt kap.

Jószágait fiúról fiúra hagyja, osztályt nem tesz köztük, ahányan vannak, annyi fele kell osztani a javakat. Egyedüli kivétel a legidősebb fiú, őt illeti Sárvár, Alsó- és Felsővidék, Széplak, Szarukő. Becsületesen jussanak gyermekei egyezsége, ez a kívánsága. Kikötését pedig korábról ismerjük Pottendorffal kapcsolatban.

Ha a családja fennmarad, a hagyatékot több részre nem szabad osztani, mint ahány felé most oszlik gyermekei között.

A házasságkötéskor a fiúk, ha anyjuk életben van, kérjék ki és fogadják meg tanácsát.

Ha a fiai után özvegyek maradnának, akik újabb házasságot kötnek, a vagyonból csak a kapott elégtételt tarthassák meg. Ha gyermekek is maradnak, és az özvegy gyámságot kér azok felett, a gondoskodási jogot meg ne vonják tőle, de a gyermekeknek 10 éves korukig évente 200 forintnál többet ne adjanak, 10 esztendő után házasságkötésükig 500 forintot kapjanak fejenként évente.

A gyermekekre nézve azt írja, hogy 8 éves korukig lehessenek csak anyjuknál, utána iskolában a helyük, amire évi 200 forint az őket megillető fedezet.

Ha valaki a családból az ősi római katolikus pápista hitet elvetné, és más hitre váltana, az örökségétől megfosztatik.

Ha az örökösök közül valaki szerzetesnek állna, ha fiúágból való 3000 forint adassék neki, ha lány, 2000 forint és más nem. Ha valamelyik világi pap lenne, az örökrésze a többiekét illeti, mert papi jussából úgymint úri módon megél.

Elrendeli, hogy 24 éves korukig a gyermekek senkinek jószágot sem zálogban, sem egyébként nem adhatnak.

A kiváltságleveleket, melyeket kiadott életében, mindig a legidősebb fiú őrizze.

Rögzíti, hogy peres jószágai nincsenek.

Bánffy Franciska fiára hagy 10 000 forintot.

Majd a befejező részben hosszasan ecseteli halandó voltát, oltalmába ajánlja árváit a kegyelmes uraknak. Hálát ad Istennek, megnevezi a tanúkat, akik előtt végrendelkezik. Dátummal zárul végrendelete, melynek eredeti példánya a bécsi levéltárban található.

3. Gregor Myglicz győri polgár végrendelete 1616-ból⁴³

A végrendelet a bevezető részben leírt tartalmi és formai sajátosságokat tartalmazza. A bevezető rész után, melyben megnevezi magát az örökhatározó, rögzíti, hogy beteges, de elmeállapota ép, közelinek érzi halálát, ezért készít végakaratot. A tanúk neveit, tiszttségüket felsorolja, lelkét istennek ajánlja, testét a földnek.

⁴³ Horváth, 1995, 60–61.

A földesuraknak és a káptalan uraknak 2 forintot hagy az ő szerény javaiból. Készpénze nincs, ezt is rögzíti a végrendelet.

Ami miatt kiválasztottam e végrendeletet, az a következő rendelkező rész, az örökösnevezés, amikor is nemcsak a jogokat, hanem a kötelezettségeket is átadja halála esetén az örökhagyó. A felesége öröklí a házat és az adósságait is. A felesége azt reméli, gyermeket vár, ha ez igaz, és gyermekük születik, őt illeti az örökség fele, vagyis a ház fele, ha nem születne meg élve vagy meghalna, a későbbiekben az ő része szálljon vissza az édesanyjára, vagyis az örökhagyó feleségére. A méhmagzat kvázi, feltételes jogképességére utal e rész, hiszen az élve születés a feltétele a jogok, kötelezettségek birtoklásának.

A végrendelet következő részében az atyafiainak, ha tudják a rokonságot bizonyítani, a szokások szerint juttat 5 forintot és 6 dénárt.⁴⁴

Két adósa van, akiknek nevét és tartozásuk összegét rögzíti a végrendeletben.

Végezetül a befejező részben pecsét, aláírás, dátum található.

4. Szalay Balázs és fia, Szalay Ferenc végrendelete 1662-ből⁴⁵

E végrendelet különleges, hiszen egy okiratban rögzíti akaratát apa és fia. A szokásos kezdés után az apa végakarátát olvashatjuk. Rögzíti azon kívánságát is, hogy eltemessék. Majd pénzbeli adományokat sorol, például a Győri Nemes káptalanra hagy 1 forintot.

Ingatlanját és abban lévő ingóságait fiára hagyja. Majd adósságait sorolja például adós Szabó György mesternek 40 dénárral.

Ezt követően a fiú végakarátát olvashatjuk, az első mondatban azt, hogy az apjáról őrá maradó javakról kíván rendelkezni. (Nem megszokott — a mai világban különösen —, hogy olyan dologról rendelkezze valaki, ami még nem az övé.) A feleségét jelöli meg örökösének az apjától testamentumban hagyott házra vonatkozóan. Azt is megfogalmazza, hogy a házzal felsége szabadon rendelkezhet, el is adhatja. Ez nagyon ritka, ilyen engedékenységet nem sok végrendeletben találtam.

Az adósok a feleségnek adják meg tartozásukat, így rendelkezik Szalay Ferenc. Végezetül pedig a testamentumos uraknak ad 50 dénárt.

5. Láng Menyhárt végrendelete 1664-ből⁴⁶

A végrendeletet azért választottam, mert a második feleség Katalin asszony végrendelete is ismert. Láng Menyhárt végrendelete azért sem egy kifejezetten egyszerű végakarát, mert volt már egy házassága, abból gyermeke, és újabb házasságban él, ahol szintén van gyermeke, amikor végrendeletét elkészíti.

A szokásos kezdést követően az első házasságából származó lányára az ő Édesanyja által hagyott pénz megfizetéséről számol be, majd a lakodalom megtartásáról, annak

---

⁴⁴ Több végrendeletben a felbukkanó idegen országból származó atyafiakra vonatkozóan is megjelenik e kívánság, ha tudják bizonyítani rokonságukat az örökhagyóval, akkor az örökösöknek adni kell számukra bizonyos javakat, többnyire pénzt.

⁴⁵ Horváth, 1995, 67–68.

⁴⁶ Horváth, 1995, 69–71.

kifizetéséről ír, mely első felesége akarata szerint történt. Ezen kívül ad első házasságából származó lányának 200 forintot, melyhez kiköti, hogy azt egy évig mostani felesége őrzi és csak az egy év leteltével adja át az örökösnek, ezen kívül e lányát más nem illeti meg.

Minden egyéb ingó és ingatlan javait jelenlegi feleségére és közös gyermekükre hagyja. Az ingó és ingatlan javakat, abban az esetben ha a felesége — az ő halála után — illetve hajadon lánya férjhez mennének, egyenlő arányban osszák el egymás között. Ha mindketten meghalának, akkor az említett javak az első házasságából származó lányára szálljanak. Ha az első házasságából származó lánya magtalanul halna meg, a neki szánt 200 forint feleségét és második lányát illeti.

Az adósságát a felesége és lánya fizessék ki a saját részükből.

A pártaövet feleségére hagyja, de kiköti, hogy halála esetén ő erről nem rendelkezhet, lányára kell hagynia.

6. Láng Menyhárt özvegye, Katalin asszony végrendelete⁴⁷

A végrendeletben a bevezető részt követően pénz adományozásáról olvashatunk, melyet mostohalánya fiára hagy, de ha neki idő előtt halála történik, a pénz édes lányát illeti. További pénz feletti rendelkezések vannak a végakarásban, például öccsére és a koldusokra hagy bizonyos összeget.

A lényeges rész ezt követően olvasható, miszerint az ingó és ingatlan javait, valamint a férjétől, Láng Menyhárttól örökölt ingó és ingatlan javakat az édes lányára hagyja. Az örökös nevezés egyértelmű. A befejezés szintén a megszokott.

7. Chatharina Regina von Greiffenberg végrendelete 1694-ből⁴⁸

A soproni Evangélikus Gyülekezeti Levéltárban találtam meg a Chatharina Regina von Greiffenberg⁴⁹ végrendeletének korabeli másolatát 1694. április 9-i keltezéssel, Nürnberg város pecsétjével ellátva.

A 4 oldalas végrendelet német nyelven íródott. Tartalma: 12 pontban felsorolva hagyományoz bizonyos személyeknek pénzt, ingóságokat, arany és ezüst tárgyakat, a szegényekre is gondol rokonai mellett. Fő örökösként megnevezi unokatestvéreit báró Sigmund Franckot és Maria Susanna von Franckot. Rendelkezik a temetéséről. Megnevezi a végrendeletet végrehajtó személyt is.

A végrendelet érdekessége és különlegessége, hogy nemzetközi együttműködésre utal, vagy legalábbis hasonló joggyakorlatra a végrendeletek terén Sopron és Nürnberg városok esetében.

⁴⁷ Horváth, 1995, 71–72.

⁴⁸ Soproni Evangélikus Gyülekezeti Levéltár 536. III. 367.

⁴⁹ Seisenegg bárónője, szonettekét és dalokat írt vallásos és humanista alapfogalmakkal, a legjelentősebb női író a barokk korból. http://aeiou.iicm.tugraz.at/aeiou.encyclop.g/g705655.htm;internal&action=_setlanguage.action?LANGUAGE=en, 2008. 11. 15.

8. Baranyai Gergő végrendeleti iratanyaga 1777-ből⁵⁰

Az alábbiakban közölt végrendeleti iratokra a latin nyelvű végrendelettel együtt a Győri Egyházmegyei Levéltárban találtam rá. A végrendelet a középkori oklevelek szerkezetének megfelelően szerkesztett, szépen tagolt, a szükséges formai kellékekkel ellátott. A dolgozatban végrendeleti szövegek közlésére többször lát példát az olvasó, ezért most a végrendeleti anyaghoz tartozó levelekből és egyéb iratokból mutatok be néhányat. A legelsőként közölt meghatalmazó levél 1777-ből való (az örökösök többsége nem tudott írni és olvasni, így ügyeikben őket képviselni kellett), aztán olvashatunk a kifizetendő dolgok listájából egy rövid részletet, majd a családtagokat ismerjük meg egy igazolásból és egy családfából, a kötelezettségvállalást, a pénz átvételét igazoló levél zárja az egykori bányogi plébános hagyatéki iratainak ismertetését. Az iratanyag jól példázza a családi viszonyok tisztázásának korabeli módját és azt is, hogy az örökösöknek gondolni kell a későbbiekben esetlegesen előkerülő örökösársaikra is.

Meghatalmazás

„Az alább megírott Vigore prentium attestor: hogy Istenben megboldogult Baranyai Gergő néhai Bányogi Plébános Uramnak vér szerint való Attya Fiai, Testvér Bátyjai és Nényei, úgy nem különben ezeknek Fiai s Leányai való mind hős akarattal mondott néhai Baranyai Gergő Bányogi Plébános Úr, mind vér szerint való Attyok Fiai megmondott substanciájának incassatiója végeth ide az Ttes Szent Székhez Szakalyi Baronyai Györgyöt és Istenben boldogult Baronyai Jánosnak Fiát Baronyai Ferenczet Plenipotentiárusnak választván elküldötték úgy eő kegyelmek mai alább írott napon és esztendőben mind magok részéről mind pedig azon plenipotentiának az erejével az többi vér szerint való Attyok fiainak az részéről itt az Ttes Szent Széknél reájok esendő mondott Baranyai Gergőt Attyok fiai Substanciájoknak Incassatiójára és fölvetelére előttem Nemzetes Szerencse János Uramat Plenipotentiárusnak⁵¹ tévén vallották melyrül ezen Testimoniatio Levelemet adom Subscriptionnal⁵² s pöcsétemmel megerősítvén.

Sig Győrött 4 Jan 1777ik Farkas Márton Győr Vármegyének esküdtje”

*Erogatio*⁵³

1. „Száz Szent Misékre 50
2. Kocsisnak huszonkét forint 22
3. Szakácsnének 20
4. Szolgálónak 10
5. Hajdunak strázsálásért 2
6. Kocsárosnak bor áráért ... és a kocsisoknak 5.85
7. Szováti Mészárosnak hús áráért Húsvéttól fogva Augusztusig hordatott 11

⁵⁰ Győri Egyházmegyei Levéltár Testamenta, 4. csomó V. doboz 37. köteg.

⁵¹ Teljhatalmú meghatalmazott.

⁵² Aláírással.

⁵³ Kiadás, fizetség, költség.

8. Szováti Kalmárnak 1.90
9. Istenben boldogult plébános úr...útiköltségeiért 5.10
- 10.Csornai Postának 0.35”

A 26. ponttal zárul a felsorolás, mely tartalmazza például a koporsóért, a torért, a borbélynak szánt és egyéb költségeket, summa summarum 548.12 összegben.

Igazolás a rokonokról

„Nemes Tolna Vármegyében helyezettett és Nagy Méltóságú Eszterházy Miklós Hercegh Dombóvári Dominiumjához tartozó Szakáli helységbéli Bírák, Esküttek és az egész Község Mi alább írottak előtt azt vallják és bizonyítják; Hogy Istenben boldogult Baranyai Gergely Bágyogi plébános Uramnak Vér Szerint való Attyafiai, Testvér Bátyjai és Nénjei, úgy nem különben ezeknek Fiai és Leányai ezek, a kik alább következnek, úgy mint Baranyai Gergely uramnak Testvér Nénjének Erzsébetnek két leánya Jutka és Ilona. Testvér Battyának Baranyai Istvánnak fia Gergely. Testvér Battya Szakáli Baranyai György. Testvér Battyának Baranyai Jánosnak két fiai Ferencz és István. Testvér Battyának Baranyai Pálnak három fiai József, György és István és Éva nevű leánya. Testvér Hugának Baranyai Ilonának két fiai Ferencz és Mihály és két leányi Eörsébet és Anna. Ugyan testvér kisebbik Hugának Baranyai Katának két leányi Ilona és Jutka. Ismét Baranyai Andrásnak Istenben boldogult Plébános Uram Édes Attyának második feleségétől maradt testvér Huga Baranyai Anna és testvér Eötte Baranyai Ignác.

Ezen főnt nevezett Attyafiai, hő akarattal Szakállli Baranyai Györgyöt és Istenben boldogult Baranyai Jánost, Baranyai Ferenczet plenipotentiussokká választották.

Melyrül ezen Testimonialy levelünket adjuk. Szign. Szakáll 13.7.1770. ... Ferencz Dombóvári tiszttartó”

Családfa

Az iratanyagban egy vázlatos családfához hasonlítható rajzot találtam, melyen szemlélteti a rajzoló, hogy Andreas Baranyainak leszármazói voltak: „Gregorium, Elizabetham (Juditham és Helenam), Stefanum (Gregorium), Georgium, Joannem (Franciscum és Stehanum), Paulum (Josephum, Georgikum, Stehanum és Evam), Helenam (Francisum, Michaelem, Elisabetham, Annam), Catharinam (Helenam és Juditham)” és az ő hozzátartozói is leolvashatóak. Én őket a felsorolt nevek utáni zárójelekben tüntettem fel. Az örökhagyó édesapjának családfája ez, melyben megtalálhatjuk magát a végrendeletet készítő plébánost, Gergőt is.

Átvételi elismervény

„Mi alább megírtak ugy is mint ...condisidens Atyánk fiainak nevezett szerint Baranyai Gergelynek néhai Baranyai István fiának, ismét Baranyai Istvánnak, néhai Baranyai János fiának, tovább néhai Baranyai Pál maradékinak Josefnek, Györgynek, Istvánnak és Évának nem különben Baranyai Jutkának és Ilonának néhai Baranyai Erzsébet leányinak, annak utánna Baranyai Ferencznek, Mihálynak, Eörsének és

Annának néhai Baranyai Ilona magzatinak és ismét Baranyai Ilonának és Juthkának Baranyai Katalin .... És végtére néhai édes respective nagy atyánk Második feleségétől származott Baranyai Annának és Ignácznak plenipotentiáriusi recognoscallyuk ez levelünk által, hogy néhai Istenben voldogult Baranyai Gergely Bágyogi Plébános Urunk Bátyánk halála után meg maradtott kész pénzéből mai alább írott napon és esztendőben az Tttes Győri Szent Széktől reánk nézendő harmad rész ugy mint 1399 ft 89t ezer három száz kilencven kilencz forintokat és nyolcvan kilencz pénzeket minden fogyatkozás nélkül föl vettük obligálván magunkat, hogy azt magunk között az TTes Szent Széktől végzett, és nekünk írásban kiadatott mind szerint el fogjuk osztani és egyszersmind ha jövendőben ezen szucessiohoz pratensiot formáló egyébb atyafiak vagy akár kik talátnának azok pratensiojukat az T Szent Szék végezése szerént complanálni fogjuk és kötelezettünk is. Melyről adjuk ezen levelünket, és írást nem tudván tulajdonkezünk kereszt vonásával megerősítjük. Győr, 22.7.1770. Baranyai György, Baranyai Ferenc néhai Baranyai János fia”

Az örökösök írni nem tudván kereszttekkel jelezték az okirat tartalmával való egyetértésüket.

A korabeli helyesírásra, latin kifejezések gyakori használatára is példákat láthattunk a fent ismertetett iratokból. Nagyon fontos az egyház, a papság szerepe a végrendelet elkészítésében való közreműködésen túl is, hiszen az írástudás képviselőiként a segítségükre számítottak az egyszerű emberek.

IV. Válogatás XIX. századi végrendeletekből

Minden általam vizsgált végrendelet megfelel a korábban ismertetett 1876. évi XVI. törvénycikkben leírt alaki szabályoknak, mindig megfelelő számú tanú aláírásával, dátum, hely megjelöléssel zárulnak.

Néha a végrendelet nagyon részletes. Bizonyos esetekben nemcsak az összes vagyontárgy értékét, hanem azok pontos leírását is rögzítették. Általánosságban elmondható, hogy a végrendeletekben rendszerint mind a nagyobb vagyontételek, például az ingatlanok és a készpénz, mind az értékesebb bútorok, ékszerek, könyvek, ruházat, valamint konyha- és evőeszközök is megjelentek. Ennek ellenére csak a legritkább esetben kapunk teljes képet a végrendelező vagyontárgyairól. A kisebb bútorok, értéktárgyak ugyanis nem kerültek be a végrendeletekbe. Az értéktárgyak végrendeletbe kerülése elsősorban azok értékétől függött. Az alsó értékhatár örökhatályként az „illető vagyonszáma és az igény szintje szerint változott”.⁵⁴

Horváth József egyik írásából tudom, hogy a XVIII–XIX. századi halasiak egy jelentős része nem várt a testálással állapotának súlyossá válásáig, hanem már előbb gondolt arra, hogy — talán a biztonság kedvéért is, a biztos halál bizonytalan idejének tudatában — „utolsó rendelést” tegyen. De arra is bőven van adatunk, hogy testamentumát nem otthonában, ágyában fekve tette, hanem ő ment be a város vezetőihez, akik előtt — azaz hivatalos helyen, hivatalt viselő személyek előtt — kinyilvánította utolsó akaratát.⁵⁵ Az általam közölt források közül az Egyházmegyei

---

⁵⁴ Güntner, 2000.

⁵⁵ Horváth, http://www.halas.hu/kiskunhalas/tort2/495_516.htm, 2008. 01. 12.

Levéltárról találtaknál biztosan elmondható, hogy hasonló célzattal, az esperest keresték fel végakaratauk rögzítése céljából, nem a világi hivatalt.

1. Madách Imre végrendelete 1864-ből⁵⁶

Költő és író 1823-ban született, jogot végzett. Eredetileg 1864-ben szeptemberben írta végrendeletét, majd ezt a dátumot áthúzta, mert tanúkat csak később talált, így a végső dátum: október 4.

A leginkább hasonlít az általam a XVII. századból megismert végrendeletekre, hiszen a szokásos formulákkal kezdődik.

A Szentháromság nevében, Istennek ajánlva lelkét, testét az anyaföldnek ölébe.

Majd örökösnevezéssel folytatódik, fiára hagyja minden vagyonát, Madách Aladárt nevezi meg általános örököséként.

Lányait Jolánt és Borbálát megilleti a törvényszerinti köteles rész, melyet számukra készpénzben kell kifizetni nagykorúságukkor. Férjhezmenetelük esetében ezen összegbe betudatnak a kiházásítás költségei.

Gyermekei gyámjának, gondnokának rokonát és barátját, Veres Gyulát nevezi meg, aki korlátlanul és teljes hatalommal járhat el ebben a feladatában törvényszéknek és bármi hivatalnak elszámolással nem tartozik. Fia, Aladár nagykorúságakor mutassa be az elszámolást, ha vita támadna köztük, mindkettőjük válasszon két-két egyént, akik bíróságképpen intézzék el, ítélik meg a vitás ügyet, ezen ítélettől az érintettek nem térhetnek el. Gyámnevezéssel találkozunk ismét.

Édesanyja maradjon házában, ameddig óhajtja, lányainak nevelésekor a gyám úrnak segítségére legyen. A kijelölt gondnok köteles figyelembe venni a nagymama véleményét a nevelésben.

A végrendelet végén a dátum és az aláírások előtt a szolgáló személyeket is a gyám gondok figyelmébe ajánlja a végrendelkező.

2. Ballyák Ignác végrendelete 1841-ből⁵⁷

Ballyák Ignác az Eszterházy grófok házi káplánja volt Tatán. Végrendeltére és a hozzátartozó iratanyagra a győri egyházmegyei levéltárban találtam rá.

1. Az iratanyag elején megtalálható *Bognár István egyházi felvételt igazoló feljegyzése* 1841. december 29-éről. Ezen jegyzéken a következőket olvashatjuk: „Tisztelendő Ballyák Ignác hátramaradt javainak ellicitálásánál tett szolgálatunknak jutalmazása Vida József és Kornely István dobosoknak, aki dobolásért négy forint, Bognár Istvánnak a kikiáltásért öt forint Summa: kilenc forint”. A jegyzék dátummal és aláírással, a pénzfelvétel igazolásának rögzítésével zárul.
2. Varga János rövid feljegyzésén mely 1841. augusztus 14-i dátumú azt olvashatjuk, „hogy a tisztelendő káplán Urat Komáromba vittem, kaptam egy forint tíz garast”.

⁵⁶ Csiffáry, 2006, 273–275.

⁵⁷ Egyházmegyei Levéltár, Győr. A győri püspökség levéltára. Végrendeletek. IX. doboz. 86.

3. A következő irat egy nyugta, 1843. október 22-én Tatán kelt, Ruzsahány Károly uralmi ügyviselő aláírásával. Tartalma: „száz váltó cédula forintról, melyeket Ballyák Ignác volt táborigazgató Úr után maradt követelések behajtásáért és a terhek kifizetésében vállalt fáradozásomért Müller Károly tatai plébános Úrtól felvettem aláírással igazolom.”
4. A helybeli iskolák házának aligazgatója Páresch Mátyás aláírásával, 1842. július 20-i Tatán kelt írás szerint: „hogyan Istenben boldogult néhai tisztelendő Ballyák Ignác úri hagyományából hátralévő és engem alább írtak kezesőleg endeklő⁵⁸ adósságom fejében 6 azaz hat váltó forintot e mai napon kezemhez szolgáltatott, ezzel bizonyítom”.
5. 1841. december 23-i dátummal találunk egy listát Ballyák Ignác javairól, azok értékének megjelölésével, a lista alján Müller Károly tatai esperes aláírásával igazolja hiány nélküli átvételüket, amelynek a kelezése 1842. július 11-e.
6. Nyugtató: „100 forint váltópénzről, melyeket én alulírott Rostaházi Károly uradalmi ügyvivő úrtól, mint a meghalt Ballyák Ignác táborigazgató káplánnak mászájából⁵⁹ begyűjtött mennyiséget felvettem, 1842. július 28-án Tatán kelt” Kammerer Ignác tatai káplán aláírásával.

A végrendelet pontokba szedve, latinul írva, pecséttekkel, aláírásokkal ellátva, természetesen szintén az iratanyag része. Lefordítása egy következő dolgozat alkalmával történhet, jól látható fordítás nélkül is, hogy a Szentháromság nevében kezdi és a hagyományokat követve szépen formázva, jól tagoltan íródott. A végrendelet 1841. december 6-án Tatán kelt.

1. Az iratanyagban megtalálható, 1842. június 7-én a tatai várban tartott uradalmi szék jegyzőkönyvének kivonata, melyben a 38. pont alatt a következőkről olvashatunk. Rostaházi Károly, mint néhai Ballyák Ignác értéke rendbeszedésére⁶⁰ megkeresett ügyvéd előterjeszti, Tata tóvárosban elhalálozott volt táborigazgató káplán halála előtt kint lévő követelő adósságait, „Müller Károly tatai plébános és alesperes és Czamecz Ignác segéd lelkész Urak előtt felvallván követelt Jankó József tata tóvárosi pékmesteren kötelező mellett száz forintokat, kötelező nélkül pedig százhatvan forintokat pengő pénzben. Azonban halála után a kint lévő követelések behajtására Müller Károly Úr a végrendeleti egyik végrehajtó által megkeresve lévén, az általa felszólított Jankó József a kötelező mellett tartozását, száz forintokat és a kötelező nélkül rajta követelt százhatvan forintból nyolcvan forintokat elesmért,⁶¹ nyolcvan forintokat pedig tagadásba vett,⁶² de a nyolcvan forint tartozásából is az alatti jegyzékben foglalt váltócédulát behajtatni kérte. Hivatkozván Szabó Annának, Ballyák Ignác Úr volt szolgálójának hit alatti vallására és állítása valóságának tökéletes begyőztetésére⁶³ hitet is ajánlva. Mely folyamodás következtében a törvény előtt megjelent Jankó József a hitforma

---

⁵⁸ Kezes által jóváhagyott.

⁵⁹ Vagyontömegéből.

⁶⁰ Tartozás behajtására.

⁶¹ Elismert.

⁶² Nem ismert el.

⁶³ Bebizonyítására.

szerint arra, hogy boldogult Ballyák Ignác volt tábori káplán Urnak azon időben, midőn halála történt nem tartozott többel, mint kötelező mellett 100, kötelező nélkül 80 és így összesen 180 ezüst forintokkal és, hogy az általa beadott árjegyzékbe előszámlált javakat. Voltaképpen adóssága behajtására kiszolgáltván azoknak 51 forint 20 garasra, terjedő árra, sem kézpénzben sem az adósságából való behajtás által ekkoráig meg nem térítetett. Fog tartozni Jankó József néhai Ballyák Ignác Úr értékéhez kötelező mellett 100 forinttal, pengő pénzben, kötelező nélkül pedig 80 forinttal pengő pénzben, de úgy, hogy ebből a benyújtott árjegyzék szerint kiszolgált lisztnek és egyebeknek 51 forint 20 garasra, terjedő árra beszámítandó.”

Az áttekintett végrendeleti iratanyagban a végrendelet szó szerinti megismerése nélkül is nagyon sok hasznos információt találhatunk, melyek jól példázzák a végrendeletkezés korabeli szabályait. A legtöbb fent ismertetett irat az adósságok rendezésére nyújt példákat. A javak összegzése, leltározása mellett az örökhangyók az adósságaikat is összegyűjtötték, és fontosnak tartották rendezni azokat vagy még életükben, vagy gondoskodtak arról, hogy haláluk után teljesítsék ezen kötelességét az örökösök.

3. Asbolt János végrendelete⁶⁴

Asbolt János és Asbolt István végrendeleti anyaga egy kötegben található a győri egyházmegyei levéltárban. Az alábbiakban először János végrendeletéből idézek. Majd Asbolt István magyaróvári káplán, János testvére, javairól írok néhány gondolatot korabeli levelek alapján.

Asbolt János végrendeletének szövege:

„Atyának Fiúnak, és Szent Lélek Istennek nevében Amen!

Először szegény bűnös Lelkemet ajánlom az én Teremtőmnek, Testemet pedig az Ő Annyának a' Földnek.

Szent Misékre hagyok kétszáz, azaz 200 forintot. Hasonlóképen az ügyefogyott nyomorultaknak két száz, az az 200 f[orinto]kat. Hasonlóképpen az ügye fogyott nyomorultaknak két száz, az az 200 f[orinto]kat ajándékozni rendelek. Első Pretensioim, mellyeket még Eő Ex[cellentiá]jától soha ki nem vettem juxta Specificationem tulajdon írásomból ki tettik térsen Három ezer hatszáz Forintokat és 88 xroat [krajcárokat]. Ezen kívül Satulamban⁶⁵ találtatik Zagrábi Secretárius⁶⁶ almáriumomban különbféle ezüst és aranypénz, juxta Specificationem Ezer hetven négy f[orin]t és 55 xr [krajcár], megjegyzettvén ebben az hogy arany léssen [...] 150 darab, minthogy azután is tettem hozzá. Capitálisaim vannak Mlgs Groff Piátsovitsnál Harmintz ezer, Mlgs Vég István Úr Eő Excell[entiá]jánál⁶⁷ Hét ezer. Eő Ex[cellentiá]jánál vagyon elocalva juxta Tabellam [...] azon kívül Ő Excelentiájának adtam által⁶⁸ erga reversales propria manu scriptas Ezer forintokat. Még volna ugyan

⁶⁴ Egyházmegyei Levéltár- Győr. A győri püspökség levéltára. Végrendeletek. IV. doboz. 17.

⁶⁵ Doboomban, ládában.

⁶⁶ Kisebb szekrény.

⁶⁷ kiválóság

⁶⁸ átadtam

több számadásaim is, melyek zágrábi író almáriumban meg találtatni fognak, mellyeket Eő Excell[enti]ájától minden igazsággal meg vehetnék; hanem azt Eő Excell[enti]ájának örököszen által ajándékozom. Az iffiú János Gróffnak két terminusba még katona éltében Ezer négyszáz vagy több forintokat által adtam, a' másíknak pedig úgymint Lajosnak Hat száz forintokat, ezeket is interessével együtt néki ajándékozom. Minden marháimat el adni Tisz[t]tartó Úrnak comittálom,⁶⁹ azon kívül ruháimat is distráháltatni⁷⁰ mentől jobban lehet rendelem. Az Ezüstömet Asztal Keszkenőkkel, és Lepedőkkel Asbolt István Testvér Eötsémnek hagyom. Azon kívül válogathat ki belőlle Szabadságában áll válogatni ruhát vagy köpenyeget maga Számára fent tartani. Ezüst Kargyaimat, Puskáimmal a' mennyire Pap Eötsémnek szüksége reá nem volna ugy Pipákkal edgyütt eladni rendelem. Egy szóval valami az enyim és én abból szabadon disponálhatok,⁷¹ kivált a Mobiliák⁷² ugy szeretném elintézni, hogy azok a' Pap Eötsém Számára fenn tartatnának, Capitálisból is 8000, az az nyolcz ezer Forintok; Gyuri Eötsémnek pedig, mint hogy az a gazdaságot viseli 10.000 az az Tiz ezer forintokat hagyok. Két Hugaim vagynak fér[j]nél, azoknak is kinek kinek két ezeret az az 2000 f[orinto]kat hagyok. Kórnének Liszkovits Therésiának a' kinek nevelését magamra vállaltam Három ezer az az 3000 f[orinto]kat, azon kívül a' mi jószága még nálom le téve vannak, azokat is egy szálíg ki adni rendelem. Fent ki tett Capitalissaimhoz számlálom azt is, mellyet most nem régiben Groff Péter Erdődiné Asszonyságnak hat percent két Ezer Forintokban elocaltam, és mint hogy, két albát adott volna Mlgs Groffné, edgyiket ezen Két Ezer forintokra nézve fent tartom, a' másikat Bíró János Tisz[t]tartó által resignálni rendelem. Perli Zsidónál. Kanizsán Ezer Forint Capitalist költsönöztem. Azon kívül hogy ha vagy Zágrábban, vagy Bétsben a' mester embereknél valami restántiám⁷³ volna azokat is egy fillérig ki fizetni rendelem. Bíró János Juliska Leányának Ezer forintokat hagyok az az 1000 f[orinto]kat. Az Inasomnak négy Száz az az 400 f[orinto]kat hagyok. Melly ekképpen előre botsátott végső rendeléseimnek kegyes Executorának Nagy Méltóságú Grofomat Niczkj György Eő Excellentziáját megnevezem, és alázatossan kérem. Sigl. Berzencze die 17. October 1808. Asbolt János m.p. [manu propria]”

A végrendelt régies szövegezése és a nagyon cirkalmas írás megnehezítette munkámat, nem mindent tudtam elolvasni és nem mindennek tudom a pontos jelentését, sok esetben még a szöveggörnyezet sem segített. A végakaratból megállapítható, hogy az örökösök megnevezésénél megfigyelhető a nevek különböző írásmódja, nem volt egységes még ekkor a névhasználat. Örökös nevezéssel, hagyománnyal találkozhatunk például a végrendeletben.

Asbolt István magyaróvári káplán örökségéről olvashatunk a következő két levélben. 1810-ből és 1815-ből is olvastam két levelet a levéltári iratok között, de az alábbiakban idézettek találtam érdekesebbnek.

Az örökséggel kapcsolatos első levél:

⁶⁹ rendelem

⁷⁰ szétosztani

⁷¹ elrendelhetek, szétoszthatok, rendelkezhetek

⁷² mozgatható tárgyi eszközök

⁷³ adósságom

„Méltóságos Püspök Császári Királyi Udvari Tanácsos Úr legkegyelmesebb Földes Uraságunk!

Még az 1809. esztendőben elhunyt Asbolt István magyaróvári káplán testvérünk hátrahagyott és ránk néző vagyonsága iránt a boldog emlékezetű Méltóságos Püspöknél tettünk folyamodást, melybéli alázatos folyamodásunk következtében a Tekintetes Győri Káptalan útján a fent nevezett testvérünk vagyonának egy részét meg is kaptuk. A hátralévő remélhető mennyiség iránt pedig, mely akár a tekintetes Káptalan birtokában nem lévén, oly formán nyugtattunk meg, hogy mihelyt azon mennyiség a többször tisztelt Káptalan kezéhez jön, azt nekünk kiadatni méltóztatik. Nagy jó tétemény volna ránk nézve, kivált mostani szoros körülményeinkben, ha a még remélt mennyiséget megkaphatnánk Ugyanazért Méltóságodnak Atyai Kegyes színe eleibe a legmélyebb jobbágyi alázatossággal borulva járulunk. Azon esedezvé, ha ezen ügyünkben pártfogolni méltóztatna.

Nagy Kegyelméért szentséges Kezei csókolása után a legmélyebb jobbágyi alázatossággal maradni kívánunk.

Méltóságodnak Szanyban május 2-án 1839. legalázatosabb fejhajtó, szegény jobbágysai Asbolt János.“

A rokonok második levele:

„Méltóságos Püspök Császári Királyi Udvari Tanácsos Úr legkegyelmesebb Földes Uraságunk!

Méltóztasson kegyelmesen megengedni, hogy szegény jobbágysai számtalanszori alkalmatlankodásunk után újólgy atyai kegyes színei eleibe járulhassunk avégett ugyanis, miután néhai Asbolt István magyaróvári káplán bátyánk végrendelet nélkül halt el, kinek hátrahagyott vagyona, az egyházi törvények szerint, a templomra, szegényekre és rokonokra volna nézendő.⁷⁴ Az egész tömegből a rokonság után minket illető egy harmad részre, amennyire részint a még a boldog emlékezetű Juranics Antal őméltósága idejében, részint a nem, régiben méltóságodnak, különös kegyelmes eszközése útján legforróbb köszönetünk nyilvánítása mellett megkaptunk. Minthogy, pedig boldogult bátyánk tömegének egyharmada a törvények szerint a szegényeket illetné, mi tehát, jól lehet atyafiak, de egyszer s mind szegény sorsbéli jobbágysok lévén magunkat az ide alázatosan zárt bizonyítvány szerint is a szegények sorában is számíttjuk, minél fogva az atya fiúi rész mellett ha a szegényekre szánt részt is, mint valóságos szegények megkaphatnánk, nagy jó tétemény volna ránk nézve. Ezen ügyünkben is méltóságodban, mint igazán szegények édesatyjában és pártfogójában helyezettvén őszinte fiúi bizodalunkat a legmélyebb alázatossággal borulva járulunk kegyes színe eleibe azon esedezvé, hogyha elhunyt káplán bátyánk tömegéből szegényekre nézendő részt is számunkra hathatósan eszközölni kegyelmesen méltóztatna.

Nagy kegyelmiért szentséges kezei csókolása után hódoló legmélyebb jobbágyi tisztelettel vagyunk.

Méltóságodnak Szanyban januárus⁷⁵ 17-én 1847.

Legalázatosabb szegény jobbágysai Asbolt János, Julianna, Örzse szanyi lakosok.”

⁷⁴ Őket illeti az örökség.

⁷⁵ Január.

A levélből kiderül, hogy nem volt végrendelet, de a rokonok kérték a törvény szerint őket megillető részt, sőt még a szegények részéből is kérték az őket megillető hányadot.

Arról, hogy ők szegények mellékeltek egy igazolást is a püspöknek, ebből néhány gondolatot idézek csak:

„Asbolt János, Asbolt Julianna Hegedüs Józsefné és Asbolt Örzse Nagy Jánosné ... a megnevezettek mindegyike, a Méltóságos Győri Püspökségnek, Sopron Megyébe kebelezett Szany mezővárosában külön fél telekben gazdálkodó jobbágyok, elhunyt Asbolt István magyaróvári káplánnak rokonai, kik szűk körülmények között elszaporodásuk miatt. Jól lehet gazdaságok folytatásával eddig csökkenés nélkül, mind szorgalmas és becsületes jobbágyok megéltek, de utóbb elszakadásra osztály által jutván, csak bizony szegények sorába leendenek”.⁷⁶

A bizonyítványon a pecsétek és az aláírás alatt az adatok valódiságát bizonyítandó a Sopron megyei főszolgabíró aláírása is szerepel.

A levéltárban talált végrendeleti iratok tartalmát fontosnak találtam idézni, hiszen ezen források még feldolgozatlanok, még nem közölték őket.

4. Gróf Eszterházy Józsefné végrendelete 1879-ből⁷⁷

A Mihályi Plébánia Levéltárában akadtam erre a végrendeletre, melyet nagy tisztelettel őriznek, hiszen a falu jótevőjének végakarata ez, melyben az örökhagyó a templomra nagyobb összeget hagyományoz.

„Az Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében.

Mínt hogy az emberi élet tartalma bizonytalan, s vagyonom fölött, mely korlátlan rendelkezésem alatt áll, intézkedni óhajtok ép ésszel és érett megfontolással következő végrendeletet teszek:

1. Mindenek előtt lelkemet a Mindenható Istennek testemet pedig az Anyaföldnek ajánlom.
2. Meggátolni akarván azon szerencsétlen eshetőséget, hogy élve temetessem el, rendelem; miszerint orvosilag constatirozott halálozásom után, mielőtt eltemettetném, szívem orvos által lanzettával átszúrassék.
3. Kívánom, hogy hűlt tetemeim, minden fény mellőzésével Gallánthán, az új sírboltban tétessenek örök nyugalomra
4. Ingtalan vagyonom fölött következőleg rendelkezem:
  - a. A férjem néhai Gróf Eszterházy József után örökölt beledi egész birtokot mindennemű tartozmányaival, jogokkal és javadalmakkal hagyományozom két egyenlő részben Barthodeiszky Antalnak és báró Mandorf-féle örökösöknek úgy, hogy egyik felét Barthodeiszky Antal maga — másik felét a báró Mandorf féle örökösök együttesen s maguk közt egyenlő részben kapják.
  - b. A tekintes Sopron megyében kebelezett összes Győri birtokomat összes bárminemű tartozmányaival, jogait, javadalmait az ugyanazon

---

⁷⁶ Szegények sorában vannak, elszegényedtek.

⁷⁷ Mihályi Katolikus Plébánia Hivatal.

megyében kebelezett Mihályi és Kisfalud községekben engem illető regale és malom jövedelmeket és illetőleg ezeknek megfelelő jogokat pedig hagyományozom négy egyelő részben Barthodeiszky Antalnak, Barthodeiszky Imrének, Barthodeiszky Istvánnak és Barthodeiszky Gyulának. Ha akár az a. vagy b. alatt nevezett hagyományosok közül egyik vagy másik előttem elhalálozna, a neki szánt rész a többi vele együtt nevezett hagyományosokra, mint helyettesekre száll, ha törvényes örökösei nem volnának; vannak azonban ilyenek akkor azok helyettesítik az illető elhalt hagyományost.

5. Ingó vagyonom tekintetében következőt rendelék:
  - a. Barthodeiszky Károlyné szül. Eszterházy Terézia grófnőnek hagyományozok egy ezüst kávékannát hozzá való forralóval, kánnával és tálczával;
  - b. Eszterházy Ferencné — Amália grófnőnek az egész pipere készüléket, négy nagy ezüst gyertyatartóval, és egy „Mari” névvel ellátott aranykarpereccel;
  - c. Gróf Keglevich Istvánnének két ezüst „Girandót” tizenkét aranyozott gyümölcskest — egy „Géza” névvel jelzett karpereccel;
  - d. Festetics Mária grófnőnek egy arany órát láncsal, s tizenkét darab ezüst csemege kest;
  - e. Meszlényiné Chernel Rozália úrnőnek egy ezüst kávéfőző gépet, födeles forralóval, egy kis tejszínnek való kánnával;
  - f. Dőry Ádámné, Roth Mária úrnőnek egy nagy ezüst lábast, egy fődő nélküli ezüst kánnát, egy tálczát és egy cukorhintőt;
  - g. Chernel Viktorné, Roth Krisztina úrnőnek egy ezüst csészét tálcza és fődéllel, két ezüst gyertyatartót csiptetővel, és tizenkét préselt kanalat;
  - h. Kovácsné, Barthodeiszky Rozália úrnőnek hat darab ezüst gyertyatartót és egy darab „Gott mit Dir” mondattal jelelt arany karpereccel;
  - i. Chernel Tininek, Czenczi leányának hat személyre való ezüst evő eszközt, és két ezüst gyertyatartót;
  - k. Barthodeiszky Klementinnek⁷⁸ tizenkét ezüst H betűvel jelelt kávékannát tokban és egy kis ezüst lábast;
  - k. Róth Józsefnének két ezüst lábast, két ezüst födeles kánnát, hat fekete kávékannát tokkal — egy emaillezott vörös kövű broche-t;
  - l. Barthodeiszky Gyulánének egy vörös kövű brochet igazgyöngyökkel, egy széles arany karpereccel.

Pénzbeli hagyományokul rendelék:

- a. Barthodeiszky Klementinnak 5000 Ft-ot;
- b. Czernel Krisztinának 5000 frtot;
- c. Kovács, Barthodeiszky Rozáliának 5000 frtot;
- d. Roth József leányának Dórának 5000 frtot;

⁷⁸ 1887-ben érkeztek Mihályiba Páli Szent Vince leányai, Barthodeiszky Klementin alapítása folytán, így lett a falunak zárdája, melyben ma az Általános Iskola végzi nevelési-oktatási tevékenységét. Mihályi, 1936. 22.

- e. dtto dtto Edának 5000 frtot;
- f. Czernel Kálmán leányának 5000 frtot;
- g. Czernel Viktor leányának 5000 frtot;
- h. Barthodeiszky Gyula leányának 5000 ft;
- i. Barthodeiszky Gyulának 5000 ft;
- k. dtto Imrének 5000 ft;
- l. dtto Istvánnak 5000 ft;
- m. dtto Antalnak 5000 ft;
- n. Roth Józsefnek 5000 ft;
- o. Roth Lórántnak 5000 ft;
- p. Gróf Festetich Eleknek 5000 ft;
- q. Báró Mandorf Gézának 6000 ft

A már nevére szóló I. pozsonyi takarékpénztári könyvben

- r. Appel Gusztáv úr végrendeleti végrehajtónak 400 #;
  - s. Fehér Ede ispánnak 3000 ft;
  - t. Fehér Ede ispán gyermekeinek 1000 ft;
  - u. Fehér Gyulának 500 ft;
  - v. Fehér Gusztinak 500 ft;
  - w. Roszthornnének 6000 ft;
  - x. Galánthai templomnak patronatusi terhek viselésére a patronatus ellenőrzési jogával 10.000 ft;
  - y. Öt mise szolgáltatásra Galánthán a plébániának 556 ft;
  - z. dtto Beledben 278 ft;
  - aa. dtto Szombathelyen 278 ft;
  - bb. dtto Domanizzán 278 ft;
  - cc. a beledi szegényeknek 500 ft;
  - dd. a gyórói dtto 500 ft;
  - ee. a domanizzi dtto 500 ft;
  - ff. a mihályi dtto 500 ft;
  - gg. a bakonyszombathelyi szegényeknek 500 ft;
  - hh. a galánthai kórháznak 600 frt;
  - ii. Ónyi vadásznak 500 frt;
  - kk. Jamrich kertésznek 500 frt;
  - ll. Irmának 500 frt;
  - mm. Etelkának 500 frt;
  - nn. Schleggelének 300 frt;
  - oo. Eliznek 500 frt;
  - pp. Zlatosnének 300 frt;
  - qq. Mátyásnak 400 frt;
  - rr. Jánosnak 200 frt;
  - ss. Ferónak 200 frt;
  - tt. Pistának 200 frt;
  - uu. Ferkónak 50 frt.
- Összesen: 110.640 ft és 400 #

6. Ha ezen hagyományaim kielégítése után ingó vagyonom akár pénzben, akár értékekben vagy tárgyakban fennmaradna, az következőleg osztassék fel: Barthodeiszky Gyulának 1/8ad, Barthodeiszky Imrének 1/8ad, Barthodeiszky Istvánnak 1/16, Barthodeiszky Antalnak 1/8ad, Chernel Klementinnak 1/8 nyolczad, Chernel Festetich Máriának 1/8ad, Chernel Festetich Christinnek 1/16, Barthodeiszky Klementinnek 1/16, Barthodeiszky Kovács Rozálnak 1/16, Róth Józsefnek 1/8ad jusson, tartoznak mindazon által minden terheket viselni, valamint az 5ik pont alatt a.-tól h.-ig bezárólag felsorolt pénzbeli hagyományok után az illetékeket kifizetni.

7. Minden elébbeni bárminémű végrendelezéseimet ezennel semmiseknek és érvényteleneknek kijelentem, és a ttes pozsony megyei levéltárban fekvő végrendeletemet és két pótvégintézkedéseimet is ezennel megsemmisítem és érvényteleneknek jelentem ki. Kelt Pozsonyban 1879ik év Május 19-én Eszterházy Rozália grófné született Barthodeiszky s. R.

Hogy gróf Eszterházy Józsefné született Barthodeiszky Rozália úrnő Ó méltósága jelen okmányt előttünk mint e célra általa meghívott végrendeleti tanúk előtt együttes jelenlétünkben saját végrendeletének nyilvánította, és azt előttünk aláírta légyen ezennel hitelesen bizonyítjuk. Kelt Pozsonyban 1879ik év Május 19én Prikkel Károly sk, mint felkért s a többivel együtt jelenlévő tanú. Kienig Endre sk, mint felkért s a többivel együtt jelenlévő tanú. Petőcz Jenő sk, mint felkért s a többivel együtt jelenlévő tanú. Kiss Sándor sk, mint felkért s a többivel együtt jelenlévő tanú.

13949/79.sz. Jelen végrendelet a pozsonyi kir. járásbíróság előtt a mai napon szabályszerűen kihirdettetett. Kelt, Pozsonyban 1879. évi december hó 9én. Sey s.k. járásbíró”

„Pótvégrendekezés

A ttes Pozsony megye levéltárában letéteményezett végrendeletemben néhány szándékolt intézkedést megtenni elmulasztván, ép ésszel s érett megfontolás után még következő pótvégrendekezést teszek:

Hagyományozok:

1. a. A Mihályi Cath. Templomnak 2000 frtot;
b. Chernel Mária-Géza fiam keresztleányának 5000 frtot;
c. Cari Mária , boldogult férjem keresztleányának 3000 frtot;
d. Fejér Ede ispánomnak 2000 frtot;
e. Koneczoni József csősznek 200 frtot;
f. Csillag János majoros kocsisnak 200 frtot;
g. Mucha József dtto 200 frtot;
h. Maczala Mártonnak 200 frtot.
2. Fejér Ede ispánomnak úgy ezen pótvégintézkedésemben, valamint a fent érintett végrendeletemben hagyományozott összegek tekintetében kijelentem és rendelem, hogy azok — ama nem várt esetre, ha ő előttem elhalna — törvényes örököseire egyenlő részekben szálljanak, illetőleg őt mint hagyományost, törvényes örökösei helyettesítsék. Minek hiteleibe ezen

pótvégintézkedést a megkért és együtt jelenlévő 4 tanú jelenlétében sajátkezűleg aláírtam. Galánthán 1879ik év September 18án Özvegy gróf Eszterházy Józsefné szül. Barthodeszky Rozália s.k. Hogy Ő méltósága özvegy gróf Eszterházy Józsefné született Barthodeszky Rozália úrnő ezen pótvégintézkedést előttünk, mint meghívott végrendeleti tanuk együttes jelenlétünkben saját pótvégrendeletének kijelentette, s azt ugyancsak előttünk sajátkezűleg aláírta, ezennel aláírásunkkal bizonyítjuk. Galánthán 1879ik év September 18án. Sebestyén László sk. mint végrendeleti tanú. Tandly Ede sk. mint tanú. Ifj Morvai Lipót sk. mint végrendeleti tanú. Nagy Béla sk. mint tanú.

13949/79. sz. Jelen pótvégrendelet a Pozsonyi Kir. járásbíróóság előtt a mai napon szabályszerűen kihirdtetett. Pozsony 1879. évi Deczember hó 9én Sey sk. járásbíró”

A végrendelet szabályosan szerkesztett, minden szükséges tartalmi elemmel ellátott, a pótvégrendelettel együtt szépen példázza a korabeli végakarokat.

5. Novák Athanáz premontrei rendű kanonok hagyományai 1859-1878⁷⁹

„1859. A Mindenható Úr dicsőítésére és a keszthelyi plébánia szentegyház használatára ajánlom fel a Bécsben készült aranyvirágokkal díszített fehér selyem casula,⁸⁰ manipul⁸¹ és stolát,⁸² hozzá a zöld selyem cingulust.⁸³ (Mindezek 105 fton vásárolva.)

Isten szent nevében tett csekély örök alapítványaim:

1. Kedves jó szüleimre évenként végzendő két szentmisére tett alapítványom 200 ft egy évre 1863 évi augusztus hó 15-kén a keszthelyi plébánia hivatalnak átadtam — 1877ik évben július hó 25-kén hozzá kikötöttem még 20 forintot. Össz. érték=220 ft
2. 1860 november 20-kán a keszthelyi kórháznak 300 forint érték - örök alapítvány
3. 1861 november 9-kéna keszthelyi normalis iskolának 300 forint érték — örök alapítvány

⁷⁹ Premontrei Rendház Levéltára Csorna Appendix ad Arch. Vet. 6. doboz.

⁸⁰ Miseruha. Az irgalmasságot jelképezi. A liturgikus színhez igazodó casula, egy hosszú, gyakorta gazdagon díszített ujjatlan esőkabátszerű öltözk, melyet az áldozópapok és a püspökök viselnek az alba és a stola fölött a szentmise alatt. http://katolikus-traditio.hu/feltoltott/A_szentmise_egyes_mozzanatainak.doc, 2008. 11. 15.

⁸¹ A békétűrést jelképezi. A manipulus egy keskeny, a casula színével és anyagával megegyező ruhadarab, mely a bal alkaron függ, s az alkar két oldalán egyenlő mértékben lóg alá. Ez arra emlékezteti a klerikust egyrészt, hogy békével viselje a földi életben, az Isten szolgálata során kapott kínokat és fájdalmakat, másrészt emlékezteti az elviselésükért majdan ellenszolgáltatásként járó mennyei jutalomra. Jelképezi egyben Krisztus megbilincselését is, és a Krisztusért vállalt bilincseket. http://katolikus-traditio.hu/feltoltott/A_szentmise_egyes_mozzanatainak.doc, 2008. 11. 15.

⁸² A papi hivatal, az örök életet és Krisztus igáját jelképezi. A stola, egy hosszú sálszerű, az adott liturgikus színnel megegyező ruhadarab.

http://katolikus-traditio.hu/feltoltott/A_szentmise_egyes_mozzanatainak.doc, 2008. 11. 15.

⁸³ A tisztaságot jelképezi. A cingulus, mint a cölíbatús jelképe, az alba derekát átfogó öv. http://katolikus-traditio.hu/feltoltott/A_szentmise_egyes_mozzanatainak.doc, 2008. 11. 15.

4. 1863 évben a csornai szegény betegek segélyére 200 forint és 10 ezüst forint örök alapítvány ...
5. 1872 évi júli hó 9-kén a keszthelyi ovodáinak 300 forint értékben örök alapítvány
6. 1875 május hó 31-kén a keszthelyi 4osztályos gymnasiumba járó keszthelyi születésű, romai katolikus, példás magaviseletű és dícséretes szorgalmú tanulók számára 400 forint örök alapítvány. A keszthelyi tanács kezeli.
7. 1875 december hó 3-kán a csornai Szent László király védnöksége alatt alakult temetkező társulatnak 50 forint
8. 1878 aug hó 1-jén az apáczáknak átadatott iskolákba járó szegény leánykák segélyére 150 forint örök alapítvány ... plébános úr gondviselésére bízom.”

Sorszámokkal, dátumokkal rendezetten, tagoltan sorolja fel a hagyományokat, alapítványokat, melyekkel akarátát kívánja az utókorra örökíteni; jótétemények sorát olvashatjuk.

6. Kivonat Hertelendy Julianna végrendeletéből 1879-ből⁸⁴

A mihályi plébánián talált 1880. április 23-i keltezésű kapuvári járásbírói pecséttel és Nagy Géza járásbíró aláírásával ellátott iratból kiderül, hogy a végrendelet eredeti példánya megtalálható a hagyományosoknál, egy másolat került az adóhivatalba és egy kivonat Takács Ignác espereshez Mihályiba. A kivonat tartalma:

„Alulírott tudva, hogy az isteni gondviselés az ember életét végesnek rendelte, a halál órája pedig bizonytalan, ép elmével és komoly megfontolás után vagyonomról következő végrendeletet teszek. 3or A Hertelendy család elhunyt tagjaiért helyben mondandó szent misékre hagyok mint örökös alapítványt 250 fto azaz 1 kétszázötven forintot melynek kamataiból az érdekeltek által meghatározandó időben misék szolgáltatassanak. 4. A kisaludai templomra hagyok 200 fto azaz 1 kétszáz forintot. 5. A kisaludai RCath. iskolának hagyok 100 azaz százftot az iskolaszék által meghatározandó célra. 6or ezen alapítvány és hagyomány kifizetése illetve biztosítása az első pontban megnevezett örökösök az örökösödés arányában teljesítendő. Kelt Kisaludon 1879 Július 27én Hertelendy Julia⁸⁵ sk. Takács Ignác sk. Clinger Antal sk. Kalmár Pál sk. Lendvai István sk. Goldsmith Ignác sk. Jelen végrendeletet kihirdetett és ellene kifogás nem tétetett. Kelt Kapuváron a Járásbírói Hivatalon 1880 április 23án Nagy Géza járásbíró sk.”

---

⁸⁴ Mihályi Katolikus Plébánia Hivatal .

⁸⁵ Hertelendy család beágazza úgyszólván az egész Dunántúlt, és egyike a legnagyobb kiterjedésű családjainknak, amely a múltban nem egy jeles hazafit, hadvezért, közéleti személyiséget adott a hazának, első említése a családnak a XIII. századra tehető. <http://www.utisugo.hu/kastelyhotel/hotel-apartman-info-29378>, 2008. 11. 12.

7. Jánoshida község részvétnyilvánítása 1884-ben⁸⁶

„Nagyságos Laky Demeter Premontrei Kanonok Perjel Úr!

Megrendítőleg hatott reánk hiveire e hó 15ének délutáni óráiban azon gyászos hír, hogy kegyes jóttevőnk s főpásztorunk Nagyságos Simon Vincze prépost urunk néhány napi rövid szenvedés után váratlanul elhunyt.

Mi kik Őt, szeretett Atyánkat ismerhetni szerencsések valánk, tudjuk mit vesztettünk el Őbenne kora bekövetkezett halálával, elvesztettük mindannyian áldott szívű jó Atyánkat, elvesztettük gyámolonkat, el szeretett főpásztorunkat, kiben egyesülve volt a lángoló Hazaszeretet és ezerekre menő híveinek szeretete; Őt ki a szegények gyámola és a szenvedő emberiség vigasztalója volt.

Amilyen volt élete, olyan volt halála, rövid, csendes, de elfeledhetetlen, élete rövid, de áldás dús volt, számtalan jótéteményei, a melyekkel minket hiveiket elárasztott, kiható lesz késő unokáinkra is, kik még mindig kegyelettel őrzik emlékét, és áldani fogják drága hamvait — és a mily nagy volt — Isten, Haza, Hívei és Embertársai szeretete és jótékonyága, a melyekért ezerek imája szól fel az Úrhoz jó lelkéért; halála csendes volt, mint ilyené.

Nagyságos Perjel Úr! Azon veszteségben, a mely a Nagyságos és Főtisztelendő Rendet Simon Vincze prépost úr Ónagysága elhunytával érte, kegyeskedjék nekünk híveinek megengedni azt, hogy ebben mi is magunkat részeseknek tartsuk és elmúltával a fájdalomteljes perczeknek, részvétünknek mi is, a Nagyságos Rend előtt, a midőn szívünk mélyéből ez úton kifejezést adunk, kegyeskedjenek azt oly szívesen elfogadni igazán érező hiveiktől, mint a mily kegyelettel megőrizzük drága elhunytunknak feledhetetlen emlékét, és áldani fogjuk minden por szemeit; a melyek ezerek hő imája között nyugodjanak csendesen a feltámadás dicső napjáig.

Kelt Jánoshidán 1884 év aprilis hó 22én. Jánoshida község közönsége nevében ...
Gyula jegyző, Farkas József községi bírónak

Fontosnak találtam e levelet, hiszen jól példázza a „politikai végrendelet” jelentőségét, lényegét. Végrendelet készítése nélkül is tovább adta az utókornak erkölcsi irányítást.

V. Záró gondolatok

Dolgozatomban megkíséreltem bemutatni a XVII–XIX. századi végrendeletekre vonatkozó szabályokat és jellemzőket. Szemezgettem konkrét végrendeletekből.

A feladat elkészítése során bizonyosságot kaptam kezdeti feltételezéseimre, hogy a végrendelezés hasonló okokra vezethető vissza, mint manapság. A törvényes öröklés rendjében való változtatás kieszközlése vagy éppen csak a biztonságérzet miatt írta vagy íratta le akarátát az örökhatározó. A halál esetére való rendelkezés fontos volt annak, aki biztonságban akarta tudni családtagjait és vagyonát. Nem akart halála után félreértéseket és civakodást.

A szabályok, akár törvénykönyvben voltak megfogalmazva, akár a szokásjogban éltek, kiolvashatóak e dokumentumokból is. Emellett nyilván arra is találtunk példát

---

⁸⁶ Premontrei Rendház Levéltára Csorna Appendix ad Arch. Vet. 6. doboz.

— ahogy ma is tudnánk —, hogy hiába fogalmazza meg törvény az adott szabályt, mégsem tartják be, például a hitbéres özvegyek, ahogy azt e dolgozatban is olvashattuk.

Aki végakarátát rögzítette, szabad akaratát rendelkezésben közzétette, gondoskodott szeretteiről létrehozva ezáltal egyfajta szövetséget élők és holtak között.

Az ember a maga akaratát az élet határain túl is érvényesítheti,⁸⁷ ezzel az egyoldalú, visszavonható, megmásítható jogügylettel.

Megfigyelhető, hogy az idő múlásával a végrendeletek egyre gépiesebbé váltak, elszemélytelenedtek, hiányoztak belőlük a bölcsességek, az intelmek, a személyes érzelmeket is kinyilvánító végakaratok, amiket még például a XVII. századból olvashattam.

Fontos volt az értékek továbbadása nemcsak tárgyi értelemben. Nagyon jól példázza ezt a híres emberek végrendeletének elején és végén olvasható hálaadást tartalmazó rész. Például, ahogy Nádasdy Ferenc próbálja meggyőzni leszármazóit a helyes, követendő útról, kéri az Istent segítse őket.⁸⁸

A vizsgált végrendeletek és azokhoz tartozó iratok áttekintése után megállapítható, hogy a végakaratok a középkori oklevelek szerkezetét követik.

A felhasznált források közül a könyvek gyakran „csak” a végrendelet szövegét adják közre, és elemző gondolatot nem találhatunk. Van viszont a jogi szokásokkal törvényekkel foglalkozó forrás is, ahol pedig a törvényi szabályozás tényszerű megismertetése mellé példákat nem hoznak.

A levéltári kutatómunka során a Győri Egyházmegyei Katolikus Levéltárban, a Soproni Evangélikus Gyülekezeti Levéltárban, a Csornai Premontrei Rendház Levéltárában, a Mihályi Plébániahivatalban kutattam. A megyében több levéltár is van, de a végrendeletek általában a papi személyek közreműködésével készültek, így jelenleg az egyházmegyei levéltárak őrzik azokat. Kutatásomat ezért is a fent felsorolt helyeken végeztem.

A levéltári anyagokról általánosságban elmondható, hogy konkrét személyek, gazdag emberek, papi hivatású személyek végrendelete található meg, illetve a peres iratok, levelezés között a konkrét végrendelet nem csak azzal kapcsolatos kérések, követelések közlése lelhető fel. A végrendeletekből gyakran készültek kivonatok és sok esetben az egyházi levéltárakban ez található csak meg, arra a részre vonatkozóan, melyben az egyházra történik hagyományozás vagy alapítványtétel.

Dolgozatomban több végrendelet tartalmát mutattam be, és a levelezésből is adtam ízelítőt például az Asbóth testvérek esetében.

A korhű ábrázoláshoz és a végrendeletek értelmezési segédleteként a konkrét végrendeletek mellett bemutatok más fajta iratokat is. Például egy papi személy (Novák Athanáz) életében, több évben hagyományokat, alapítványokat tett, az erről készült kivonatot a csornai levéltárban tekintetem meg. Továbbá szintén Csornán találtam részvétnyilvánító levelet, mely jó példa szerintem arra, hogy az örökhagyó személy nem csak tárgyi értékeiről rendelkezhetett, hanem erkölcsi iránymutatással is tudott szolgálni. Több végrendeletben olvastam ilyet, ezért találtam érdekesnek, hogy

⁸⁷ *Magyar jogi lexikon*, 1903, 1014.

⁸⁸ „vezérelje, igazgassa az én maradékaimat az igazságnak ösvényére, hogy járjanak az ő szent parancsolataiban feddhetetlenül.” Csiffáry, 2006, 116.

valaki végrendekezés nélkül is át tudta örökíteni a legfőbb értékeket az utókorra. Ezt híven tükrözi Jánoshida község részvétnyilvánító levele Simon Vincze prépost halála alkalmából. Végrendeletet (a teljes szöveget) és különböző típusú korabeli levelet mutatok be dolgozatomban levéltári kutatómunkám eredményeként, melyet az olvasó nyomtatott formában e dolgozatban olvashat először.

Végezetül megállapítható, hogy a végakaratokból a törvényi előírásokban illetve a szokásjogban található szabályokra találtam példákat.

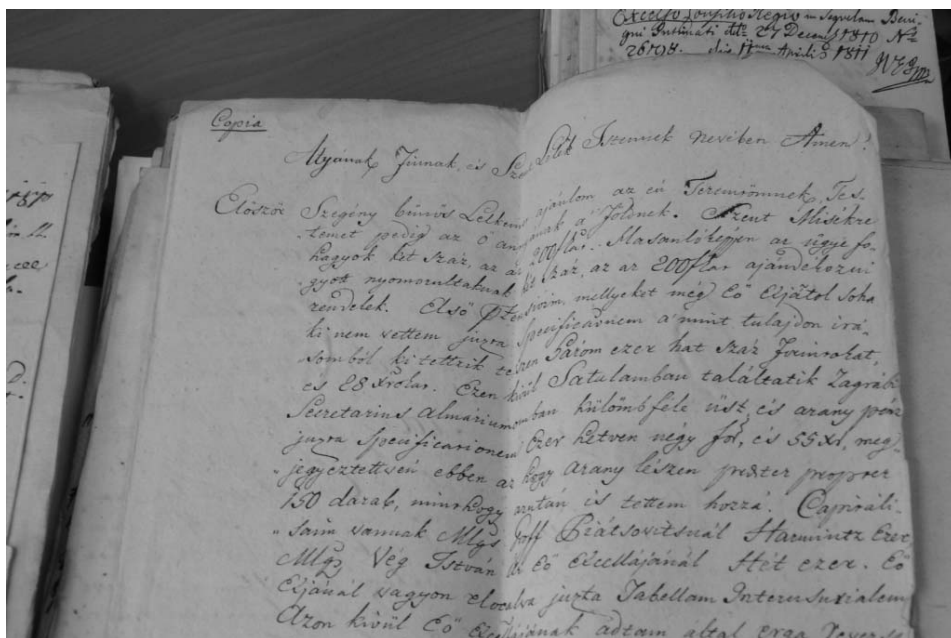
„Mind elmegyünk. A rózsza és babérág, Mind elvirul, és alszunk szótalan,
És jönnek újabb harcok és poéták, És aki új, annak igazsága van!”

Juhász Gyula: Testamentum

Melléklet

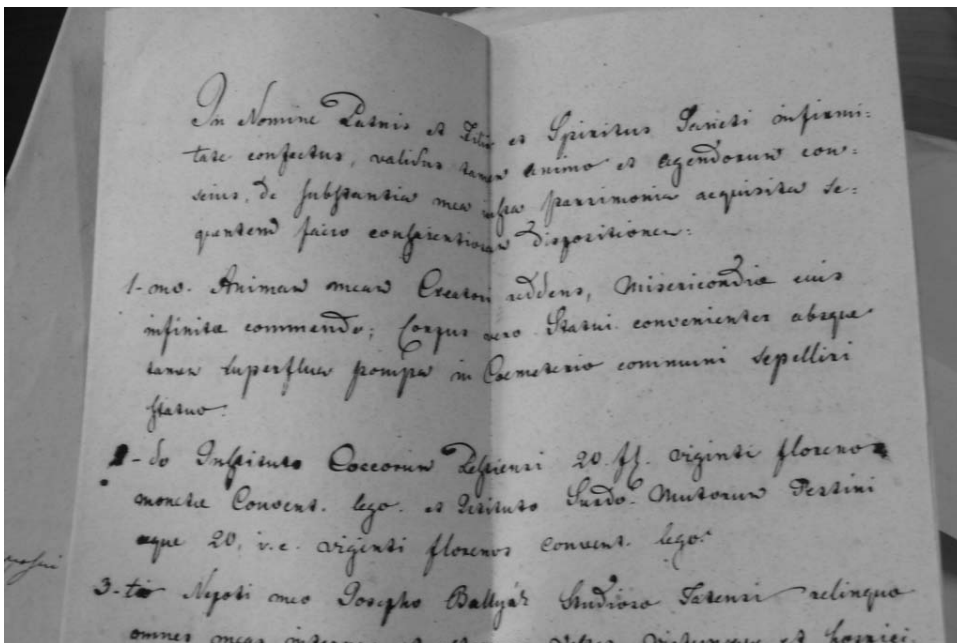
1. melléklet

Részlet Asbolt János végrendeletéből

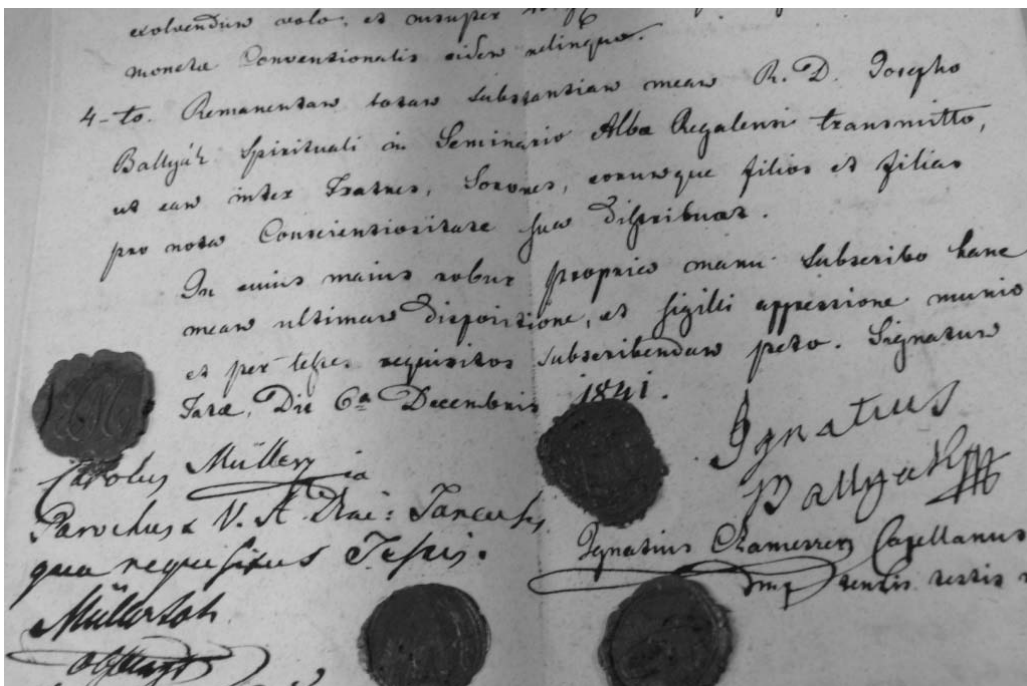
2. melléklet

Részlet Ballyák Ignác végrendeletének elejéről

3. melléklet

Részlet Ballyák Ignác végrendeletének végéről

4. melléklet

Részlet gróf Eszterházy Józsefné végrendeletéből

Az atyának, Sünnek és Kentőlesek Istennek neve,
ben. Híndhogy az emberi élet tartama bizonytalan,
s vagyonom fölött, mely korlátlan rendelkezésem al-
talt ad, intézkedni akartok, ip. esrel is írték megfontolás,
sal következő végrendeletet teszek:

1° Mindenél előtt lelkiemet a Mindenható Isten,
nek testemet pedig az anyaföldnek ajánlom. —

2° Meggátolni akarván azon véroncsétlen eshető-
séget, hogy élvé temettessem el, rendelém; miszerint or-
vosiilag sonstatizozott halálom után, mielőtt elte-
mettetném, szívem orvos által Lázzsőtáival átürapsék.

3° Kívánom, hogy hűlt lelkemeim minden fenyvel,
közéssel Galánthán az új sírkövekben tetessenek örök
nyugalomra. —

4° Ingatlan vagyonom fölött következőleg rendel-
kezem:

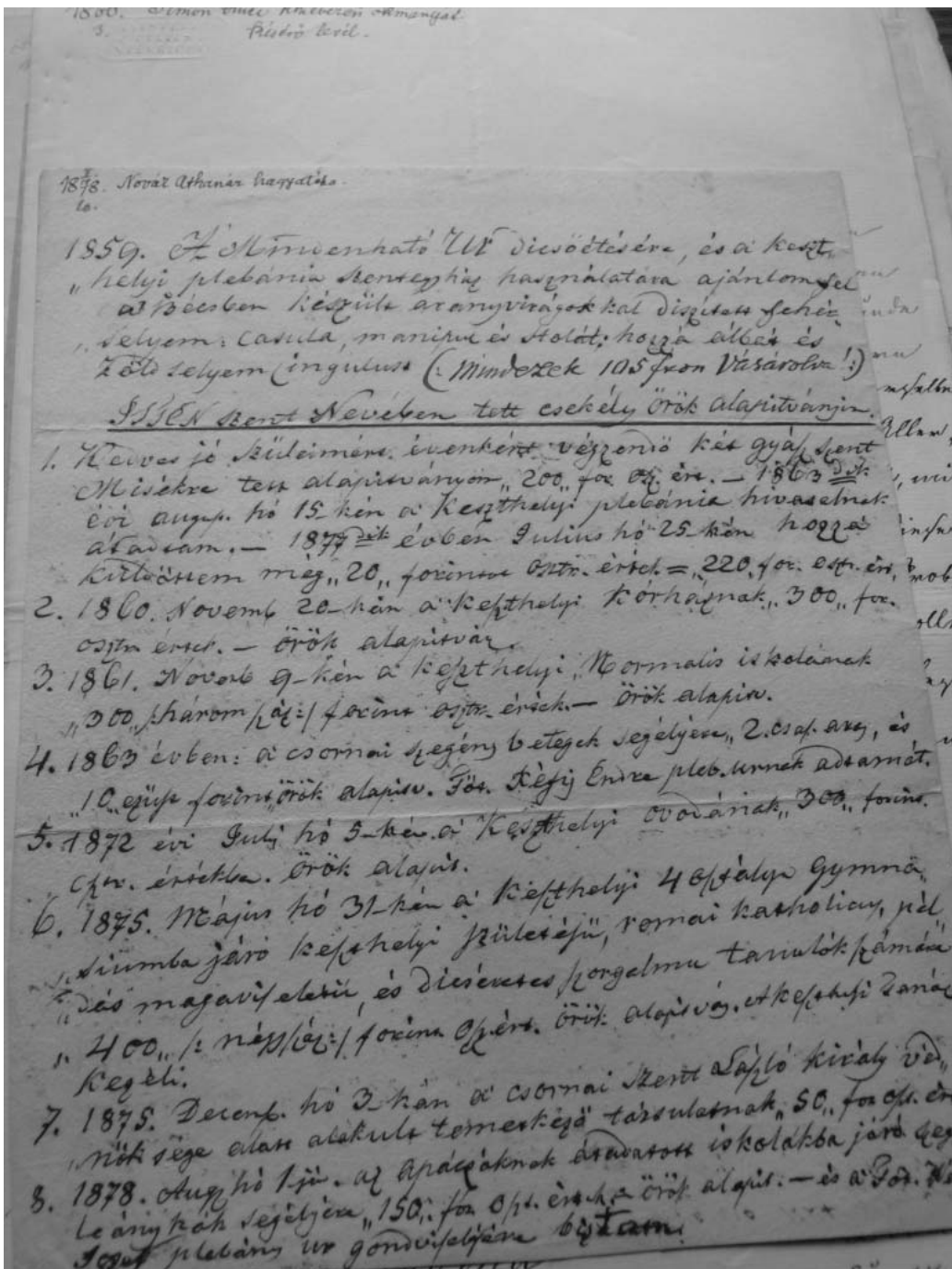
a) A férjem néhai Gróf Eszterházy József után ö-
rökölt béleli egész birtokát, mindenkem tartományai,
val, jogokkal és javadalmakkal hagyományozom két
egyenlő részben Barthodeisichy Antalnak és báró Man-
dorff fele örökösöknek úgy; hogy egyik felet Barthodeisichy
Antal magya, — másik felet a báró Mandorff fele örö-
kösek együttessé s maguk közt egyenlő részekben kapják.

b) A Hees Sopron megyében köbelerett öfres Győri bír-
tokomat öfres bármikem tartományjaival, jogait java-
dalmait az ugyanazon megyében köbelerett Néhályi és Kö-
sölud Községkém engem illető regale, és malom jövedel-
meket is illetőleg öröknek megfelelő jogokat pedig hágyo-
mányozom négy egyenlő részben Barthodeisichy Antalnak,
Barthodeisichy Imrénnek, Barthodeisichy Istvánnak, és
Barthodeisichy Gyulának. — Ha akár az a) akár b) alatt
nevezett hagyományozók közül egyik vagy másik előttem
elhalálna, a neki orant rón a többi vele együtt neve-
zett hagyományozókra mint helyettesítettek áll, ha
törvényes örökösök nem volnának; vannak azonban
ilyenek, akkor azok helyettesítel az illető elhalt há-
gyományost. —

5. o. r.

5. melléklet

Novák Athanáz hagyományai 1878-ból

Felhasznált irodalom

- Buza János (1997): Németh Gábor: Nagyszombati testamentumok a XVI–XVII. századból. Bp., 1995. In: *Levéltári Szemle*, 47. évf., 3. sz., 49–53.
- Csiffáry Gabriella (szerk.) (2006): *Testamentum*, Vincze Kiadó, Budapest.
- Dienes Dénes (szerk.) (2003): *A Rákóczi család a Sárospataki Református Kollégiumban őrzött dokumentumok tükrében*, Sárospatak.
- Dominkovits Péter (2005): Egy soproni városplébános végrendelete a felekezeti küzdelmek korából (Csehi István, 1644), In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2. szám, 129–142.
- Mihályi Ernő (1936): *A vadosfai templom története*, Pannonhalma.
- Güntner Péter: *A vagyon kutatásának nominális forrásai a századfordulón*, http://www.aetas.hu/2000_1-2/2000-1-2-13.htm.
- Horváth József (1997): *A győri polgárok a végrendeletek tükrében*, In: Győr története a kezdetektől napjainkig. Győri Millecentenáriumi Előadások. Kiad. Győr Megyei Jogú Város Levéltára, (szerk. Bana József, Morvai Gyula), (Városi Levéltári Füzetek, 1.) 55–76. <http://www.vleveltar.gyor.hu/horvath.htm>.
- Horváth József (1995): *Győri végrendeletek a 17. századból I. 1600–1630-ig*, Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, Győr.
- Horváth József (1996): *Győri végrendeletek a 17. századból II. 1631–1654*. Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, Győr.
- Horváth József (1997): *Győri végrendeletek a 17. századból III. 1655–1699* Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, Győr.
- Horváth József (2001): *Végrendelkezés Halason (1700-1850)* In: Ö. Kovács József – Szakál Aurél (szerk.): *Kiskunhalas története*. 2. köt. Kiskunhalas Város Önkormányzata, 495–518. http://www.halas.hu/kiskunhalas/tort2/495_516.htm.
- Horváth József – Domikovits Péter (2001): *17. századi sopron vármegyei végrendeletek* Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron.
- Kovács Kiss György (2005): *Végrendeletek Kolozsvár város levéltárában*, *Korunk* 16. évf., 11. sz., 82–88.
- *Kőfallal, sárpalánkkal...* Várostörténeti tanulmányok, Csokonai Kiadó, Debrecen, 1997.
- *Magyar Jogi Lexikon* (1903) (Szerk.: Márkus Dezső) Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest.
- Mihályi Ernő (1936): *A vadosfai templom története*, Pannonhalma.
- Szatmáry Béla (2004): *Magyar egyházjog*, Századvég Kiadó, Budapest.

- Tárkány Szűcs Ernő (1981): *Magyar jogi népszokások*, Gondolat Kiadó, Budapest.
- *Végrendeleti sorozatok* (2004) (Szerk.: Vajk Ádám) Győri Egyházmegyei Levéltár,
- Werbőczy István (1990): *Tripartitum*, Téka Könyvkiadó, Budapest.
- Egyházmegyei Levéltár, Győr. A győri püspökség levéltára. Végrendeletek.